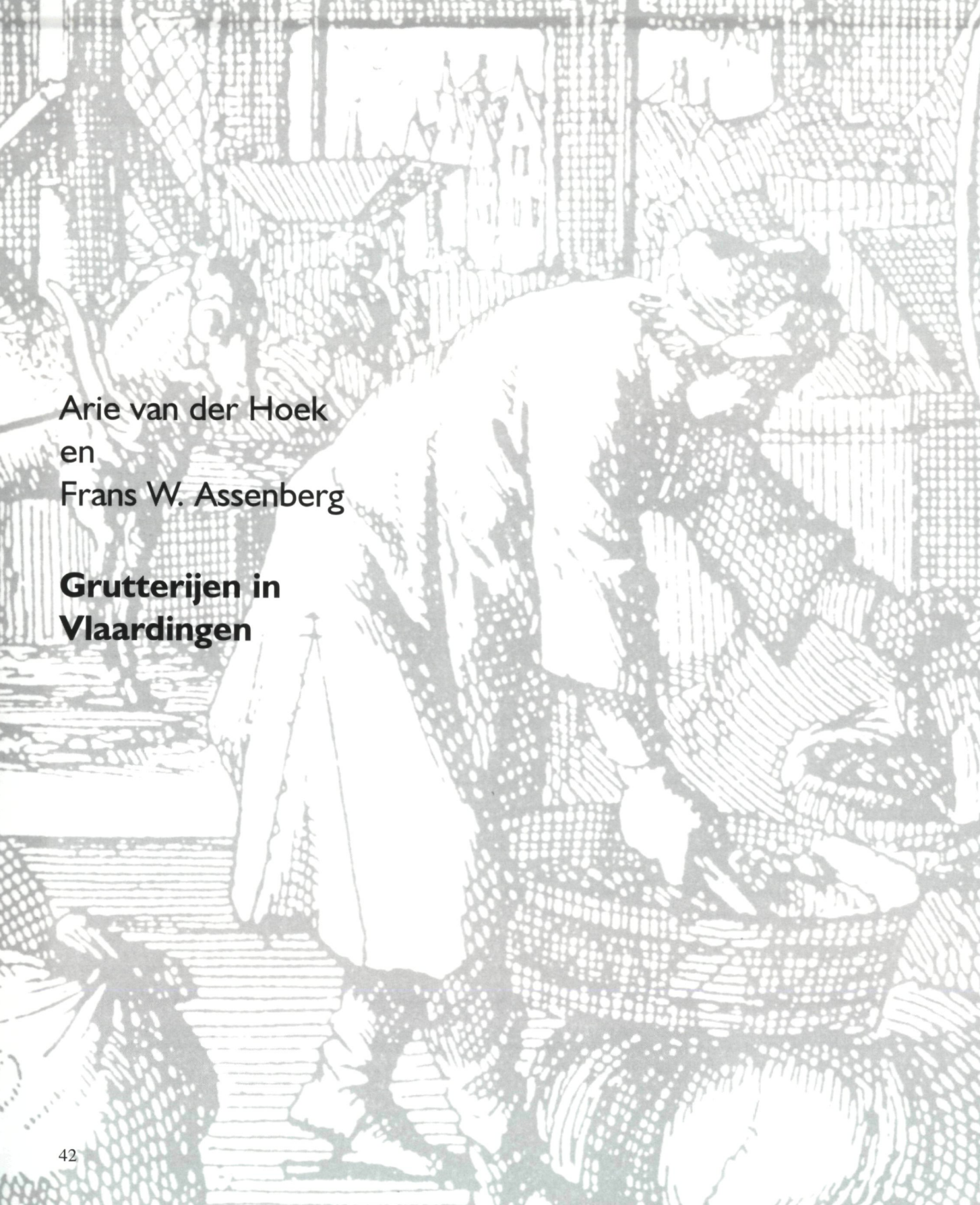

Arie van der Hoek
en
Frans W. Assenberg

Grutterijen in Vlaardingen

Interieur van een grutterij. Gravure van Jan Luyken (1694)

Inleiding

'Grutterijen, had je die dan in Vlaardingen...?', Zo ongeveer klonk regelmatig de opmerking van geïnteresseerden in onze speurtocht naar de oude rosmolens. Ja, die had je in Vlaardingen! Onderscheid dient te worden gemaakt in grutterijen die bestonden uit niets anders dan een winkel met bijvoorbeeld erachter voorraadruimtes voor de te verkopen waar. In deze winkels werden alleen grutwaren en aanverwante goederen verkocht. Er werd niet gemalen. De bedrijven die net als een korenmolenaar wel maalden voor derden, en ook wel voor eigen verkoop, werden ook grutterijen genoemd. Beide ondernemers heetten grutter. De grutter (molenaar) had in zijn pand één of meer grut- of rosmolens staan die door één of meer paarden werd(en) aangedreven. Vaak was er maar één grutmolen want zo'n instrument nam veel ruimte in beslag.

In Vlaardingen vonden wij er zes. De baas of eigenaar of pachter van de grutterij was dus de grutter; soms was hij meester-grutter. Een bekende grutter in de achttiende eeuw was Gerrit van Kooten. Met name in de patriottische tijd moest hij het ontgelden. Als in dit artikel sprake is van een grutterij zal steeds een onderneming worden bedoeld die voorzien is van een (grut)molen terwijl met grutter uitsluitend de grutmolenaar bedoeld wordt. Soms kwam het voor dat grutters ook een mosterdmolen exploiteerden. Het malen van boekweit alleen was voor een gezonde bedrijfsvoering kennelijk onvoldoende. Uit ons onderzoek is echter niet gebleken dat zoiets in Vlaardingen voorkwam. (Hetgeen niet wil zeggen dat er geen mosterdmolens waren!)

De neergang van de grutterijen zette zich in toen de aardappel boekweit van het dagelijkse menu verdreef. Vóór die tijd was boekweit hét hoofdvoedsel voor de gewone (arme) man en vrouw. Aangezien de meeste ouderwetse bedrijven het aflegden tegen de moderne industrie, moesten ook de grutterijen het onderspit delven.

Boekweit

Boekweit (Fagopyrum esculentum) is een uit Midden Azië afkomstig cultuurgewas. De vruchten bevatten één zaadje en zijn eetbaar. Zij lijken op beukenootjes, vandaar de naam: boek - weit = beuk tarwe. Het is een vrij jong gewas. Pas in de 16e eeuw werd het in Europa een belangrijk voedingsgewas. De geschiedenis van de grutterijen gaat dan ook niet zo ver terug als die van de korenmolens. De eerste grutterij in Vlaardingen komen we pas tegen in het jaar 1660. Boekweit heeft het grote voordeel dat het overal groeit, dat bemesting niet nodig is en het bovendien onkruid verstikt. Daarbij kan dan nog laat gezaaid worden omdat het zich zeer snel ontwikkelt. Maar daar staat tegenover dat er een diepe grondbewerking voor nodig is en dat de jonge planten overgevoelig zijn voor koude - voor alle zekerheid zaaide men derhalve pas omstreeks half mei. En dan nog kon één nachtvorst in de voorzomer funest zijn.[1] Thans wordt het nauwelijks nog geteeld vanwege de bewerkelijkheid en kwetsbaarheid van het gewas. De boekweit die momenteel nog wordt geconsumeerd, wordt ingevoerd.

Goedkoop voor 'de eenvoudigen'

'Het doet de boekweit geen scha als de koeien over het koren lopen'.[2] Letterlijk geeft dit Oud-Friese spreekwoord aan wanneer de boekweit zich mocht verheugen in de meest brede belangstelling. Namelijk dan, wanneer de graanprijzen stegen, zoals bijvoorbeeld in de 16e eeuw en tegen het einde van de 18e eeuw.[3] 'Te Maassluis aten de eenvoudigen veel karnemelk met boekweitemeel gekookt', schrijft L. Burema in 1953.[4] In het nabijgelegen Vlaardingen zal het niet veel anders zijn geweest. Matrozen kregen soms 21 maal per week grutten te eten! De grutten werden voor het ontbijt in een blikken of tinnen bus gekookt, 'gortbus' of 'gruttenbus' geheten. Ook voor gast- en weeshuizen was het een goedkoop voedsel. In ieder geval altijd goedkoper dan het zwaar belaste koren.
In de 'Orde op 't eeten des 's middaghs' van het Vlaardingse Weeshuis lezen we het volgende menu.

Zondag rystenbry.
Maandag boekende grutte met karemelk.
Dyngsdagh zoete melk met beschuyt.
Woensdag karemelk met peldegorst.
Donderdagh boukendebry met soete melk.
Vrydagh grutte met water en soete melk te eeten.
Zaterdagh karemelk met meel of met appele of peere alsser zijn.[5]

Dat het een goedkoop voedsel was, wil niet zeggen dat de boekweit niet aan prijsschommelingen onderhevig was. Door de kwetsbaarheid van het gewas waren die zelfs aanzienlijk. Als alles goed ging, waren de opbrengsten per hectare hoog en de prijzen laag. Maar de kans dat alles net niet goed ging, was heel groot en dan zat het de grutter niet mee. De prijzen waren dan hoog en de klanten bleven weg. Sedert het laatste kwart van de achttiende eeuw vonden die klanten in de aardappel steeds meer een vervangende voedselbron.[6] Het verklaart de diverse faillissementen onder de Vlaardingse grutters. Het Vlaardingse gemeentebestuur (in de vorige eeuw!) is ons zeer terwille geweest door vanaf 1824 twaalf jaar lang de prijzen van het boekweitemeel en de grutten te noteren. Hierin zien wij dan ook de grote verschillen in prijs van jaar tot jaar. Op 17 maart 1824 werd met het registreren ervan begonnen. De prijs voor 1 mud grutten was toen 8 gulden.
Het blijkt dat 1824 een goedkoop jaar is geweest. Op 6 september van dat jaar werd de laagste prijs genoteerd namelijk 6,50 gulden per mud. Een wel heel groot verschil met de notering van 15 maart 1831, toen moest voor een mud grutten de lieve som van 16,00 gulden worden neergeteld. De jaren 1831 en 1832 bleken toch al heel dure jaren te zijn geweest. De prijzen kwamen toen niet onder de 10,00 gulden per mud.[7]

De grutterij

Het Paard, geblind, loopt in de Moolen,
En maalt en breekt het graan voor mij;
Als grutter is mij 't werk bevoolen,
Dat elk en mij ten spijze zij.

In de grutterij, in de grutmolen dus, werd van boekweit grutten of gruttemeel gemaakt. Op een 'eest' werd de boekweit gedroogd. Een eest is een gemetselde bak met geperforeerde bodem die op een zolder of een verdieping van de grutterij stond. Door middel van een oven werd warme lucht geproduceerd die via een kanaal onder de bodem van de eest werd geleid. Op deze bodem werd de boekweit uitgestort en zodoende gedroogd.[8] In de eest ging 3 - 4 mud boekweit. Het drogen duurde zo'n 3 tot 4 uren.[9] Was de boekweit droog dan werd zij met de 'loet', een langwerpig plakje, opgeschoven naar één kant van een apart hok en daarin geworpen. Dit was de 'koelkaar' waarin de boekweit werd gekoeld. Door een trechter liep de

Foto van een zogenaamde eest. Hierop werd de erop uitgespreide boekweit te drogen gelegd.

boekweit na het drogen en koelen op een heen en weer schuddend zeefwerk. Hierbij werden de ergste ongerechtigheden verwijderd. Na dit zeven kwam de boekweit in de breekstoel. Tussen twee ronde stenen, waarvan de onderste, de ligger, vast lag, werd door middel van de lopende beweging van het paard, de boekweit gebroken en gepeld. Om de doppen van de zaden te scheiden werd het produkt over een zeefwerk geleid. De bovenste zeef scheidde de doppen van de zaden. De doppen rolden daarna keurig in een doppenbak. Alleen de grofste grutten vielen door de bovenste zeef en rolden dan over een tweede zeef en vervolgens aan het uiteinde daarvan in een apart bakje. Op een zelfde wijze werden voorts middelfijne en fijne grutten en verschillende soorten van boekweitemeel netjes gesorteerd in diverse bakken. In een zogenaamde wan- of waaiermolen werden vervolgens met een opgewekte luchtstroom de zaden van kaf of andere zaken die er niet in hoorden, gescheiden. Naar keuze werden de zaden daarna verwerkt tot boekweitemeel.

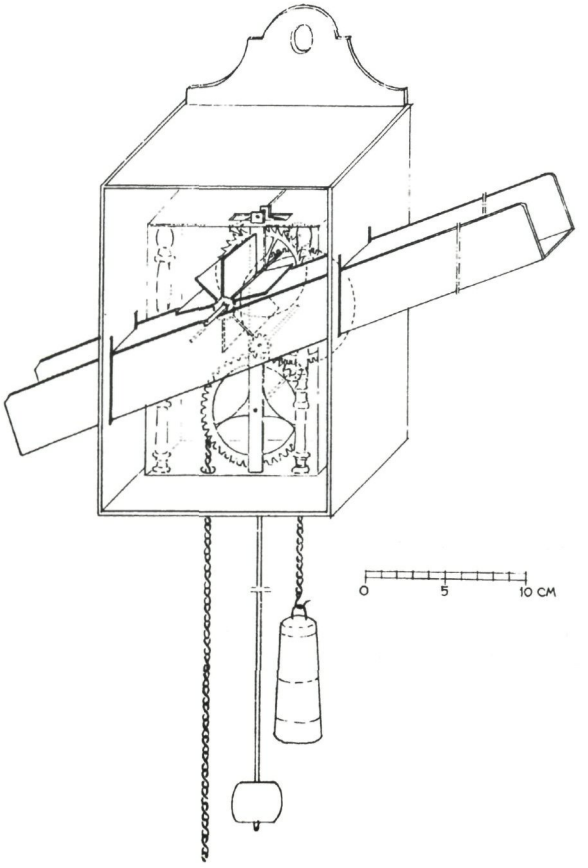

Tekening van een 'eestklok'. Deze klok heeft een 'bladenrad' en een goot. De doppen van de boekweit werden soms gebruikt om via een buizenstelsel een kachel mee te stoken. Om de toevoer te regelen werd gebruik gemaakt van de eestklok. Via de goot van de klok werden de boekweitdoppen naar de kachel geleid in een regelmatig tempo.

Het maalsysteem van een grutterij kon bestaan uit een molen waarbij het paard zich op dezelfde verdieping bevond als de molen en wat daar bij hoorde. Meestal was dit de begane grond (anders moesten de paarden een trap op!). Het was ook mogelijk dat de molen zich een verdieping hoger bevond. In Vlaardingen was dit bij al de grutterijen het geval. Qua ruimtebeslag was dit de meest voor de hand liggende constructie. De grutter was dan echter niet op dezelfde vloer als zijn ros. Men spreekt dan van een bovenmolen (of een benedenmolen indien beide zich op dezelfde vloer bevinden).

Hoewel bekend is dat er in Amsterdam ooit een windmolen heeft gestaan die dienst deed als grutmolen, moet dit als uitzondering worden beschouwd. De aandrijvende kracht van een grutmolen hoeft niet groot te zijn maar wel constant. Wind is hiervoor veel te dynamisch. Op de Veluwe waren wel waterradgrutterijen, maar een paard is hiervoor toch bij uitstek de geschiktste 'motor' (of het paard dat ook vond, laten wij maar in het midden!). Het paard liep om een spil waardoor het grote 'kroonwiel' ging draaien. Dit kroonwiel (dat door de vorm aan een kroon deed denken) bracht de diverse stenen en zeven in beweging. Het paard werd om de twee uur verwisseld. Door middel van een klok of zandloper werd de tijd afgelezen. Soms kon een paard waarnemen dat het zand in de zandloper was doorgelopen. Hij stopte dan met lopen. Hij kon dus klokkijken!

Als het paard echter zonder toestemming zijn eentonige arbeid staakte viel de 'prik'. De prik was een vernuftig instrument en bestond uit een gebogen stuk hout dat boven de rug van het paard hing. Aan het ene eind was het voor-

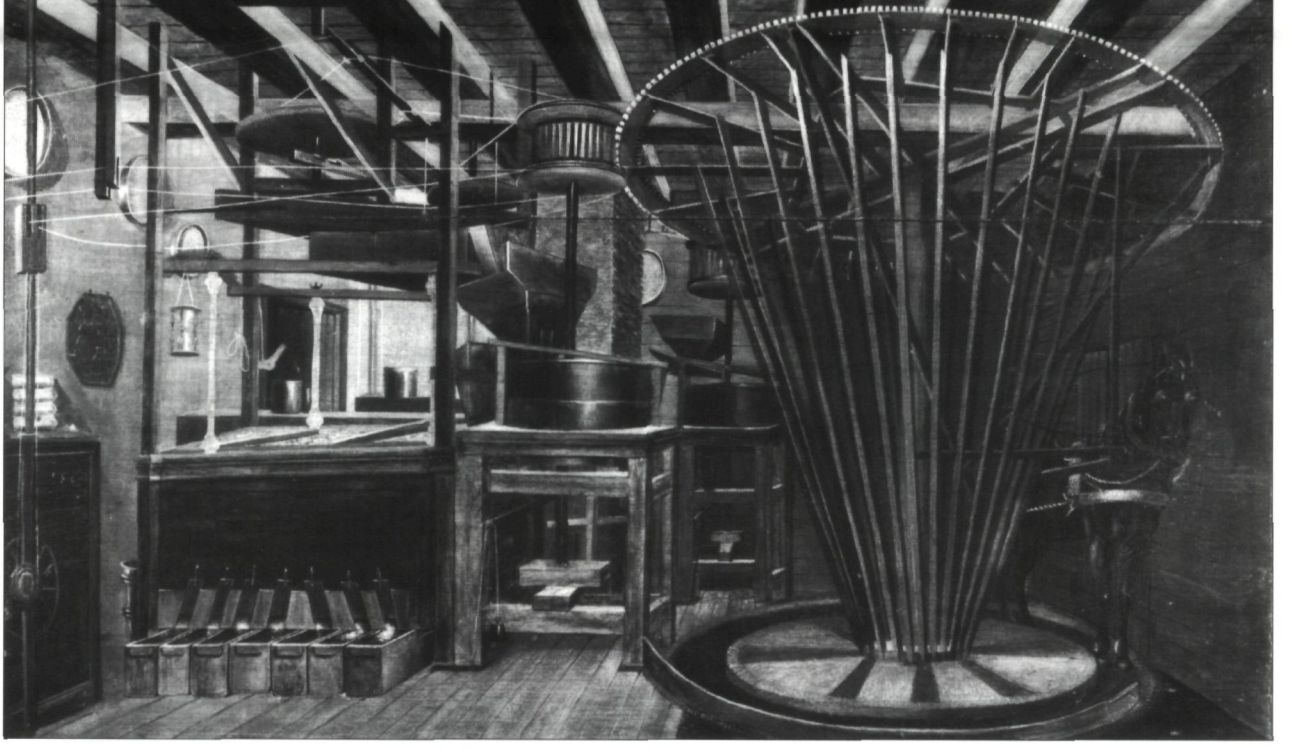

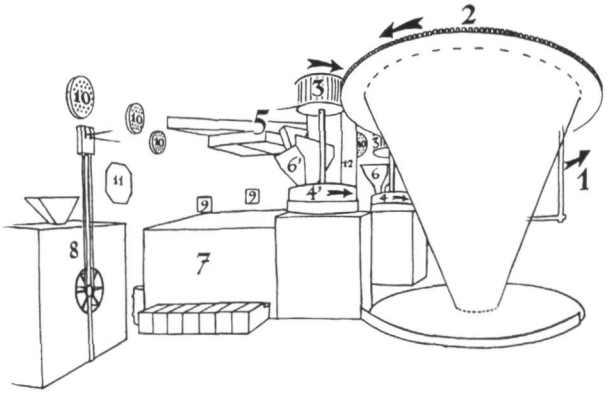

Geschilderd paneel van een grutterij uit circa 1850 afkomstig uit Haarlem, met schema.
Verklaring van het schema: 1 boom, 2 kroonwiel, 3 schijfloop, 4 en 4' breekstenen, 5 bovenzeef, 6 en 6' karen, 7 breek zeef, 8 wanmolen, 9 maatbakken, 10 diverse zeven, 11 rekeninglei, 12 schoorsteen van de eestoven.

zien van houten pennen en aan het andere eind was een draaibaar gedeelte. Door middel van een contragewicht bleef de prik in de juiste stand staan. Dat wil zeggen als het paard zijn werk bleef doen, hing hij als een soort zwaard van Damocles boven zijn rug. Stopte hij zonder permissie met lopen dan viel de prik op de rug van het paard waardoor hij werd aangemoedigd om door te gaan met lopen. Hierna nam de prik zijn oude stand weer in. Het lopen van het paard in de grutterij was lang niet zo afmattend als vaak wordt gedacht. De grutter had meestal meerdere paarden die dan afwisselend werden ingespannen om hun werk te doen.[10]

Omstreeks 1860 waren er in ons land reeds enige stoomgrutterijen opgericht. Hier werd economischer gewerkt dan in de ouderwetse grutterijen. In de Zaanstreek begonnen in deze jaren de rijstpellerijen op te komen. Het vak van grutter werd derhalve uitgebreid met dat van rijstpeller. Vaak had de grutter bij zijn bedrijf een winkel waar hij grutterswaren verkocht. Een groot gedeelte van de gemalen boekweit werd als grutten verkocht. De rest ging als boekweitemeel over de toonbank.

Na 1860 is het gruttersbedrijf langzamerhand verdwenen. De concurrentie van de stoomgrutterijen, de verminderde vraag naar dit artikel alsmede de invoer van de boekweit uit het buitenland, waren factoren die het bedrijf niet meer rendabel deden zijn. Slechts enkele grotere grutterijen die

gemakkelijk in de behoefte konden voorzien, bleven nog enige tijd bestaan. De consumptie van brood en broodgranen nam in de tweede helft van de 19e eeuw in ons land sterk toe. Het verbruik van tarwe verdrievoudigde per hoofd van de bevolking. In onderstaand kadertje kunt u zien dat het verbruik van boekweit ten opzichte van tarwe en gerst op zijn retour was.

	Gerst	*Boekweit*[12]	*Tarwe*
	hl	*hl*	*hl*
1852- 1856	*0,31*	*0,43*	*0,43*
1857- 1861	*0,30*	*0,40*	*0,60*
1862- 1866	*0,30*	*0,40*	*0,68*
1867- 1871	*0,36*	*0,41*	*0,77*
1872- 1876	*0,33*	*0,39*	*0,89*
1877- 1881	*0,31*	*0,41*	*1,08*
1882- 1886	*0,33*	*0,29*	*1,19*
1887- 1891	*0,33*	*0,25*	*1,29*

Er is in ons land nog slechts één complete grutterij te bewonderen! In het Openluchtmuseum in Arnhem staat de uit Wormerveer afkomstige grutterij van Van Dillewijn. Hij werd gebouwd in 1770. Na het overlijden van Van Dillewijn in 1921 werd de grutterij door het museum aangekocht en naar Arnhem overgebracht. In 1918 zijn er nog diverse grutterijen in ons land te vinden. In Edam, Purmerend, De Rijp, Graveland en Muiden en andere gemeenten werd toen nog ouderwets de boekweit gemalen.[13]

Opname van de uit Wormerveer aflkomstige grutterij van Dillewijn. Te zien is de breeksteen en de zogenaamde wanmolen.

Grutterijen in het oude Vlaardingen

Zoals gezegd konden wij zes grutterijen ontdekken. Er zijn vier oude grutterijen opgespoord. Van het noorden van het oude Vlaardingen naar het zuiden waren dat achtereenvolgens een grutterij in het zogenaamde Zwarteveld aan de Hoogstraat. Dat is de plaats tegenover de Rooms Katholieke kerk, waar thans (1996) een stuk kaalslag is. Naar het zuiden was in de Havenstraat, op de plaats waar nu (1996) het bedrijf De Toekomst is gevestigd, de grutterij 'De Drie Posthoorns'. Vervolgens troffen wij in het pand 'De Zeeman' op de Hoogstraat hoek Vrouwensteeg een grutterij aan alsmede er schuin tegenover de grutterij 'De Utrechtsche Grutmolen'. Van deze bedrijfjes konden we veel historisch materiaal 'boven water' krijgen. Tevens ontdekten we dat in of nabij de pelmolen 'De Bonte Os' op de Galgkade ook een grutmolen zou hebben gestaan. Ook in de Stationsstraat troffen we een grutterij aan die er begin deze eeuw zou hebben gedraaid. Veel is daar niet van bekend. We zullen nu de grutterijen behandelen in de hierboven geschetste volgorde waarbij overigens laatstgenoemde grutterij buiten beschouwing zal blijven omdat er nauwelijks gegevens van bekend zijn.
Tot slot nog een opmerking over de naam Gorter. Alhoewel deze regelmatig voorkomt in de archieven, met name in de transportakten van onroerende zaken, konden geen grutterijen of pellerijen van de familie Gorter worden opgespoord. Zie de notitie hierover.[14]

In het Zwarteveld

In 1714 gaf ene Leendert de Jongh, gehuwd met Grietje van West, te kennen dat hij 'wel geneegen zoude zijn binnen deezer Steede een Grutterie of grutmolen te exerceeren mitsgaders daarnevens te exerceeren een coornwasserie'.[15] Zo begon in 1714 de geschiedenis van de grutterij die ooit stond in het zogenaamde Zwarteveld. Deze plaats bestaat nu (1996) uit een stuk kaalslag tegenover de toren van de Rooms Katholieke kerk op de Hoogstraat. In tegenstelling tot andere grutterijen had deze grutterij geen aparte naam. We zouden haar ook de 'Grutterij van Gerrit van Kooten' kunnen noemen, aangezien Van Kooten in de Patriottentijd de bekendste grutter uit de Vlaardingse historie was.

Inderdaad werd de toestemming verleend aan De Jongh.[16] Hij kon derhalve een grutterij beginnen. Hij kocht voor dit

Plattegrond van het einde van de Hoogstraat. Rechts zien we de Sluizen. De grutterij van onder andere Leendert de Jongh en later Gerrit van Kooten stond op de plaats van het gearceerde perceel. Kadastrale kaart van Vlaardingen van circa 1830.

doel in 1715 een huis met erf gelegen aan de oostzijde van de Dijk in Het Zwarteveld voor 1.000 gulden.[17] Verkoper was Thomas Dirckz. Rijswijk die echter maar de helft (het zuidelijke gedeelte) van het huis in kwestie verkocht. De belendingen in de akte geven aan dat ten noorden van de woning de verkoper woonde en ten zuiden Ary Pietersz. Roubosch. Als op 15 januari 1749 Leendert de Jongh is overleden, blijkt uit de inventaris wat er zoal in de grutterij aanwezig was.'[18] Genoemd wordt onder andere een 'swart ruijn paart' van vijf jaar oud en een 'dito merrij paart' maar dat was negen jaar oud toen zijn baas het tijdelijke met het eeuwige verwisselde. Op de zolder treffen we onder andere vijf lasten boekweit alsmede 'omtrent 20 agtendeel scheepsgort, omtrent 30 agtendeel groffmeel, omtrent 20 agtendeel carnel, omtrent 20 agtendeel geelmeel, omtrent 2 sak grutte off meel.[19] Doordat deze spullen op de zolder staan is aangetoond dat deze molen een 'bovenwerkse' molen was. Verder behoort tot de grutterij een hoeveelheid gereedschap. Op de zolder komen we ook nog bedden, dekens, kussens en dergelijke tegen. In het 'voorhuijs' zien we een 'hoefbank met een plankier', vier winkelbakken voor meel of grutte, 'eenige maten', een vat gevuld met stroop, een vat met azijn, een zak witte bonen, een hoeveelheid harde gort, enkele flessen waarin suiker zit alsmede suiker in zakken: 'ruijm hondert pond'. Tevens zien we 'omtrent ses en dertig pond candy Suijker'. Ook is er eenentwintig pond zoete koek en een half 'agtendeel graauwe erten', wat schoteltjes, een spiegel en een schilderij te vinden.

In de zijkamer zien we 'een bruijn Therak' met allerhande kopjes en schoteltjes waaronder een zilveren theebusje, een zilveren spoelkom en een zilveren kruidenbakje. Een 'Therak' blijkt dus een rekje te zijn met daarop diverse zaken die met het drinken van thee te maken hebben. Er blijken op dat rekje ook 'vijff defecte theekopjes' te staan! In dit kamertje voorts nog een geverfd kabinet, drie tafels en negen stoelen! Er is ook geld: 714 gulden en 2 stuivers contant aldaar te vinden. Een fors bedrag voor die tijd. Van dit geld blijken de 'doodkosten en begrafeniskosten' te zijn betaald. In de 'binnenkeuken': lakens, slopen, 'koppen', pannen en dergelijke. Voor onze begrippen een merkwaardige combinatie. In de grutterij komen we de volgende zaken tegen. 'Een rak met eenig aardewerk' en een lepelrek met twaalf tinnen lepels alsmede twee wateremmers, een grote ketel en een ijzeren aspot.

Tot de lasten behoren zoal: een schuld aan Arij van West van 3.478 gulden en 8 stuivers en 8 penningen. Van West was de broer van de reeds overleden vrouw van De Jongh, zijn zwager derhalve. Aan de stad was De Jongh nog belasting schuldig ('ordinaire verponding'): 47 gulden, 16 stuivers en 6 penningen. Over de honderdste penning moest De Jongh nog 40 gulden betalen. Een Rotterdamse boekweitleverancier, de koopman Philippus Erkelens, kreeg1.574 gulden en nog wat van hem. Ook staan er nog enkele andere, kleinere schuldeisers op de balans wegens de levering aan de grutter van bijvoorbeeld kruidenierswaren, bonen en dergelijke. De grutterij staat in de akte omschreven als een huis met erf gelegen aan de oostzijde van de Dijk 'In 't Swarte Veld', 'sijnde het voorschreve huijs bij den overledene bewoondt en gebruijckt tot eene grutterij'.

Fragment van een gravure van C. Pronk uit 1743. We zien het einde van de Hoogstraat bij de sluizen. Links de ingang van de Havenstraat. Het gedeelte tussen de Hoogstraat en de Havenstraat heette het Zwarteveld. De grutterij stond ongeveer ter hoogte van het grote pand in het Zwarteveld en liep tot aan de Havenstraat.

Geen aanvaarding van de erfenis!

Er was dus aardig wat schuld in de boedel van Leendert. Aan guldens al een bedrag van 5.139! Hij had dus een niet zo'n erg gezonde bedrijfsvoering achter de rug. Overleden in 1749 en zijn onderneming begonnen in 1715 betekent derhalve 34 jaar het gruttersbedrijf uitgeoefend: zonder reserve, maar met een grote schuld gestopt! Zijn grootste schuldeiser was zijn eigen zwager. Op 31 januari 1749 werd de inventaris opgemaakt. De erfgenamen de kinderen, besluiten echter zich te zullen beraden of zij de erfenis wel of niet zullen aannemen.[20] Het maken van de inventaris moet dan ook niet gezien worden als een aanvaarding van de nalatenschap van hun overleden vader. Door de opstelling van de erfenis was vast komen te staan dat er in de boedel meer schulden waren dan bezittingen '...als uyt het provenue der goederen sal kunnen werden voldaan...'. Bovendien was niet bekend waarvoor de schuldeisers '... nogh meer souden kunnen opkomen'. Zij verklaren dan ook van de erfenis af te zien en '... bij dese te repudiceren (de verbintenis op te heffen) en te laeten aen ende ten behoeve van diegene die deselve souden willen aenvaerden ...'.

De kinderen van Leendert de Jongh zien dus af van de erfenis: de lasten ontstegen de baten! Zij verklaren daarom: '... naar Rijpe overwegingen hadden sij besloten 'sig niet als Erffgenamen te willen gedragen maar van de boedel affstandt te doen'[21] Vervolgens verzochten zij aan de schout, burgemeesters en schepenen een curator aan te wijzen.

Op 25 februari 1749 verscheen de heer Van West bij notaris De Vooght. Van West was reder en koopman in Vlaardingen. Hij gaf te kennen dat meestergrutter Leendert de Jongh weduwnaar was van Grietje van West, een 'volle suster' van hem. Hij verklaarde dat hij de grootste crediteur was 'omtrent de helft van alle schulden'. Hij nam de erfenis op zich en motiveerde een en ander met de woorden: 'Omme het fatsoen van de zelve soo verre als in sijn vermogen is ...' '... den boedel en nalatenschap van de voorsz. sijne overleden swager Leendert de Jongh te sulle aanvaarden'. Van West deelde verder mee dat hij de kinderen van De Jongh buiten alle kosten, die de crediteuren van hen zouden kunnen eisen, zal houden. De kinderen waren Willem, Arij, Jan, Leendert en Catharina de Jongh alsmede de minderjarige kinderen (die niet genoemd worden). Bij de notaris was ook zoon Arij de Jong aanwezig die verklaarde van alles afstand te doen.

Ten slotte nadert het drama zijn ontknoping. Op 3 april 1749 transporteerde ten overstaan van de schepenen van

Vlaardingen Arij van West de grutterij aan een zoon van Leendert de Jongh, Ary Leendertsz. De Jongh nam het huis met erf, grutterij en gereedschappen over voor een bedrag van 4.000 gulden! Voor dit bedrag nam hij een hypotheek.[22] Uiteindelijk was Van West derhalve niet alleen tijdelijk beheerder geweest in de bijna onder de schulden bezweken grutterij van Leendert de Jongh, hij stelde tevens een zoon in staat de onderneming voort te zetten!

Door middel van transportakten in ons onvolprezen Stadsarchief kwamen wij erachter dat Ary Leendertsz. de Jongh later zijn pand verkocht aan ene Jan Plooy. We zien dat op 7 januari 1769 deze Plooy, woonachtig in Benthuysen, eigenaar was van de grutterij in het Zwarteveld. Koper ervan werd op die datum Huybertus de Wolff. Hij telde voor de maalinrichting 5.027 gulden neer.[23] De zaak staat dan te boek als een grutterij, huizen, erf en stallingen. In 1772 kreeg De Wolff te maken met een rechtszaak aangespannen door ene Lijsbeth Rijersd. van Kampen. Zij voelde zich genoodzaakt te procederen tegen de meestergrutter.[24]

In het pand van schilder Maarleveld op de Hoogstraat was de grutterij van onder andere Huybertus de Wolff gevestigd.

'Vleeselijke Conversatie'

Op 24 december 1772 gaf 'de Eerbare Jonge Dogter van omtrent twee en twintig jaaren' Lijsbeth Rijersd. van Kampen, wonende binnen Vlaardingen, te kennen dat zij baasgrutter Huybertus de Wolff aanklaagde. Zij werd daarbij ter zijde gestaan door haar vader. Zij deelde de schepenen mee dat zij twee jaar lang als dienstmeid bij de grutter had gewoond. De Wolff had haar echter 'met schoone woorden en beloften, geduurende eenige tijd so verre weeten te brengen dat hij met haar diverse maalen heeft gehad vleeselijke Conversatie'. Ten gevolge daarvan, zo heette het in die tijd, 'was zij van hem geimpregneert geworden'. Op 27 november 1772 was zij dan ook bevallen van een zoon. 'In haar baarensnood' verklaarde zij dat Huybertus de Wolff de vader van het kind was. Lijsbeth vond dat de grutter verplicht was de kraamkosten voor zijn rekening te nemen en het kind te alimenteren. Met vriendelijke woorden was Huybertus hier niet toe te bewegen geweest. Zij zag derhalve geen andere mogelijkheid dan dit voor het gerecht af te dwingen. Zij en haar ouders waren echter personen die geen proceskosten konden betalen en vroegen derhalve dit te mogen doen zonder zegels (pro deo). Schepenen beraadslaagden erover en verleenden haar die gunst. Op 11 januari 1773 werd het proces voortgezet. Aan Lijsbeth was de procureur Gerrit de Heer toegewezen. In de aanklacht die hij deed, kwam veel meer een door beiden gedurende die twee jaren gewenste relatie naar voren dan Lijsbeth in eerste instantie liet blijken. Procureur De Heer heeft het onder andere over '... een Familiaire en gemeensame ommegang ...' die echter door de '... so fatale als beklaaglijke omstandigheeden' voor Lijsbeth door De Wolf werd afgedaan als 'nooit te hebben bestaan'. De aanklager heeft Lena van den Akker 'geswoore vroedvrouw' en Willemina van Son alsmede Johanna van Kamphuys, die bij de bevalling aanwezig waren, als getuigen naar voren geschoven. Zij verklaarden '... dat de eisseresse op den 27 November laatstleeden verlost is van een zoon die sij aan den ged. (gedaagde) in Barentsnood toegeijgent en opgeswoore had ....'[25] Hij eiste dan ook van de gedaagde De Wolf een bedrag van vijftig gulden 'tot goedmaking van de kraamkosten' en als alimentatie een bedrag van twee gulden en 10 stuivers die hij wekelijks aan de moeder moest betalen gedurende de tijd dat het kind de ouderdom van achttien jaren nog niet had bereikt. De gedaagde kreeg een kopie van de eis en de verklaringen.[26]

Op de rechtdag in maart 1773 kwam de grutter aan het woord. De Wolff antwoordde op de tegen hem geuite beschuldigingen in een tiental artikelen. Hij had met de 'alleruitterste verwondering en aandoening' kennis genomen van de aanklacht en de eis. Hij vond het maar een futiele en door de 'jurieufe' (juridisch verzachtende omschrijving van de aanklacht waardoor deze minder onaangenaam overkomt) middelen niet serieuze zaak. Onzin dus, vond hij! Ook omdat de zaak 'pro deo' werd behandeld (nou ja!). Er waren geen kopieën aan hem overhandigd, zo liet hij weten. (Dat is merkwaardig want we zagen reeds dat die hem wel ter hand waren gesteld '... als zijnde wel gedaan ...'.) Daarom, zo zei hij, zal hij '... geene andere defensie voor als nog doen ...' dan alleen dat hij 'nooijt en ooijt met Lijsbeth Reijersdr. van Kampen eenige de minste vleeselijke conversatie' heeft gehad'. In het laatste artikel haalde hij zijn goede naam en faam aan die hij in stand moet houden.[27] Hij wees alle beschuldigingen van de hand ook die welke nog naar voren zouden worden gebracht. Hij noemde ze impertinent, denigrerend en irrelevant. Hij hoopte te mogen volstaan met deze verklaring en dat dat voldoende mag zijn om de eis van Lijsbeth Reijersdr. van Kampen voor niet ontvankelijk te verklaren. De procureur van Lijsbeth aanvaardde de presentatie van De Wolff maar hij wees wel de negatieve taal die hij uitte van de hand. Bovendien eiste hij een veroordeling van de gedaagde. De gedaagde bleef bij zijn uitspraken en verzocht eveneens om een uitspraak. Helaas was die niet terug te vinden in de archieven!

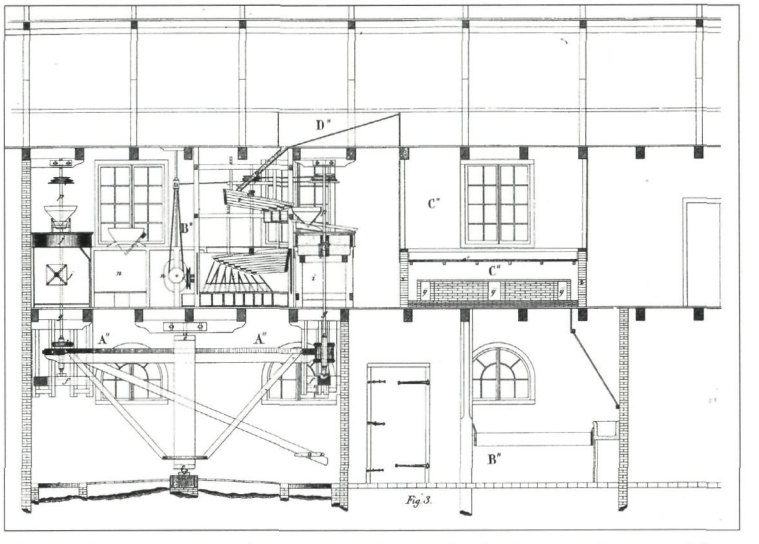

Doorsnede van een grutmolen. Het paard liep in of onder het grote kroon wiel (letter A). De maalstenen lagen op de zolder er boven (letter j). De te malen boekweit ging in de trechter bij de letter p. Rechts bij letter C zien we de 'eest'. In Vlaardingen waren de grutterijen van een dergelijke samenstelling.

Dat deze affaire te vinden is in de 'Criminele Rolle' in plaats van in de civiele rechtstukken vindt wellicht zijn oorsprong in het feit dat zoals gezegd de vroedvrouw in dergelijke gevallen diende te vragen wie de vader was van de baby. Hierdoor was de ongelukkige moeder wel verplicht om een eis te stellen richting veronderstelde verwekker van de zwangerschap.

Gerrit van Kooten

In april 1776 verwisselde voor 7.814 gulden de grutterij met huis erf en paardestal van eigenaar.[28] De eerder gememoreerde Gerrit van Kooten was de koper. Ook Van Kooten nam een hypotheek van 4.000 gulden. De vrouw van Gerrit van Kooten heette Lena van der Weijden. Zij benoemden elkaar tot erfgenamen.[29] In november 1786 deden zich ten gevolge van de politieke toestand in het land ongeregeldheden voor waarbij ook grutter Van Kooten was betrokken. Als patriot was hij lid van het Genootschap van Wapenhandel, een zogenaamd Vrijcorps. Om die reden werd in januari 1788 zijn huis en inboedel door 'allerhande soorten mensen' kort en klein geslagen.[30] De macht van de Patriotten is dan echter reeds ingeboet. Van Kooten had toen het land al verlaten. Zijn vrouw vroeg echter aan het stadsbestuur bescherming als haar man naar Vlaardingen zou terugkeren. Die bescherming werd wel verleend mits Van Kooten zich niet met politiek zou inlaten.

In augustus 1790 werd Gerrit van Kooten van fraude verdacht. De grutter had zich niet ontzien om 'vijff zakken Boekweit uit het schip van den Rotterdamsche Beurtman te lossen en tot sijnend op te slaan, zonder daartoe van den Gaarder te hebben vercreegen een Loscedulle en zonder daarvan direct na(ar) den Inslag den verschuldigde impost aan den Gaarder te hebben voldaan.' Van Kooten had dus niet op tijd zijn belasting betaald.[31] De baljuw zag hierin een mogelijkheid om Van Kooten dwars te zitten en eiste een hoge boete van de grutter 'wegens het frauderen van 's Lands Gemeene Middelen'.
De gewoonte was om, zodra de beurtschipper met vracht

in de haven was aangekomen, de goederen die voor jou bestemd waren, door de schipper of zijn knecht te laten bezorgen en later de eventueel verschuldigde belasting (impost) met de Gaarder af te rekenen. Dit was tegen de wet maar er werd nooit iets van gezegd. De Gaarder moest eerst worden betaald, pas dan kon je je goederen in ontvangst nemen. De baljuw meende Van Kooten op de overtreding van deze regel te kunnen pakken. Er volgde een heus proces met verhoren en advocaten en dergelijke. Uiteindelijk moest baljuw Van Leijden bakzeil halen. Van Kooten werd vrijgesproken en de baljuw kon tevens de kosten van het proces betalen. Voor de vorm ging hij nog in beroep maar de fatale termijn liet hij verlopen.

In de Franse tijd, toen de Patriotten weer de macht naar zich toe haalden, was Van Kooten één van de eersten die zich roerde in het Vlaardingse stadhuis. (Het gedoe met de baljuw zal hem nog helder voor de geest hebben gestaan.) Als lid van de 'Provisionele Municipaliteit' stuurde hij in 1795 zijn eerdere opponent de laan uit en werd hij zelf baljuw. Aan zijn ambtstermijn kwam een einde doordat hij per 30 juni 1796 samen met zeven schepenen werd vervangen. Dat dit op een onwettige manier tot stand kwam, mocht de politieke pret niet drukken. De nieuwe baljuw was Jan Klink. Een jaar later deed Van Kooten zijn grutterij van de hand. Op 23 augustus 1797 kocht de geestverwant van Van Kooten, Andries van Roon, het huis met erf waarin gevestigd een grutterij, stallen en verdere toebehoren. De koopprijs was 7.600 gulden waarvan 5.000 gulden hypotheek.[32]
Andries van Roon trof niet de meest begerenswaardige episode in onze vaderlandse geschiedenis aan om een bedrijf te beginnen. Ons land in het algemeen en Vlaardingen in het bijzonder beleefde een wel zeer sombere periode. Door de oorlog met Engeland lag de visserij in de jaren 1798-1801 geheel stil.[33] Voor een stad die economisch afhankelijk was van die visserij een regelrechte ramp. Van de 5.600 inwoners leefden er in 1798 4.000 'van de bedeling'. (Een percentage van maar liefst 71,4!)[34] In dit licht gezien was het niet vreemd dat ook Andries van Roon zijn financiële verplichtingen niet meer kon nakomen.

'Nulliteit'

Net als Van Kooten werd ook Andries van Roon een proces in de schoenen geschoven. Op 8 juni 1801 sleepte de Dordtse 'pondgaarder' Willem Marius Rodenburg Van Roon voor de schepenen van Vlaardingen. Rodenburg had als procureur ene Van Waning die namens hem eiste. Tijdens het proces produceerde hij een uittreksel uit het schuldregister van eiser Rodenburg. Hierop was de aanklacht gebaseerd. De gedaagde Van Roon bracht naar voren dat de getoonde documenten zo gebrekkig waren dat daar bij de rechter geen recht mee te halen was. Doodleuk ontkende Van Roon zijn schuld en gaf de aanklacht en het uittreksel een waarde van 'nulliteit'. De eiser eiste dat de gedaagde zou worden veroordeeld om aan de eiser te voldoen een som van twee honderd gulden en twaalf stuivers. Pas dan wordt duidelijk waar het geschil om gaat: Willem Marius Rodenburg had aan Andries van Roon boekweit geleverd zo blijkt uit het schuldregister van 29 mei 1800. Daarbovenop kwam nog een rente van 4%.[35] Van Roon overhandigde de documenten aan de eiser die echter bij zijn eis bleef. Andries van Roon vroeg directe behandeling van de zaak die uiteindelijk afgedaan werd met een schikking.[36]
Twee maanden later deed procureur Van Waning nog een poging. Volgens de akte was dit de derde dagvaarding. De schepenen gingen akkoord (met het proces). Van Roon en Van Waning verschenen derhalve wederom voor de heren van de wet. De Dordtse pondgaarder eiste hetzelfde als destijds in juni. Onze grutter had ook nu een vervanger (wellicht zijn procureur): de heer Gagestein. Laatstgenoemde vroeg aan Van Waning een kopie van zijn lange relaas. Deze zegde dit toe. Volgde de conclusie van eis (zoals het in een goed civiel proces betaamt): 'Dat gedaagde zal worden veroordeeld te voldoen een somma van 200 gulden en 12 stuivers, te voldoen wegens door eiser aan gedaagde op de 29. Mei 1800 geleverde Boekweyt, blijkens Extract uit des eissers schulregister, welkers deugdelijkheid, den eisser bereid is met solemneele (plechtige) Eede te sterken.' Plus 4% intrest.[37] Kennelijk werd er weer een lijmpoging ondernomen want er is geen uitspraak te vinden waarmee deze zaak (voor ons) op een onbevredigende manier ten einde kwam.
In ieder geval hadden de schulden Van Roon niet de kop gekost zoals dat bij zijn collega Rotteveel van De Utrechtse Grutmolen wel gebeurde. Andries had dan ook het voordeel dat hij bij zijn vader Pieter van Roon terecht kon om de grutterij draaiende te houden. Van hem leende hij in december 1801 4.000 gulden.[38] Tot het einde van het jaar 1811 sukkelde hij zo voort. Met een behoorlijk verlies en zonder een cent aan zijn vader te hebben afgelost verkocht hij de grutterij. Koper werd op 18 december 1811 ene Jan van Luyk 'wonende op de Korte Dijk'.[39] De nieuwe eigenaar betaalde voor het geheel 4.500 gulden waarvan 500 gulden '... klinkende zilveren munt' en 4.000 gulden door het overnemen van de schuld van Andries aan zijn vader Pieter van Roon.

Govert Bloemendaal

Jan van Luyk dacht in 1825 'Ik stop ermee' of iets dergelijks. Op 1 april namelijk van dat jaar verkocht hij zijn onderneming voor 8.000 gulden aan ene Govert Bloemendaal.[40] Laatstgenoemde woonde ooit in Oudshoorn.[41] De omschrijving van de grutterij luidde 'Een Huis en Erve staand en gelegen aan de Oostzijde van de Dijk in 't Zwarteveld binnen deze Stad, wijk B 4/117.' Het huis liep van voor aan de straat tot achter aan de Nieuwe Havenstraat. Verschillende malen zien we de naam Bloemendaal in de archieven. Soms als koper van een paardetuig en een 'borstlap' dan weer als borg bij de pacht van een stuk land. Ook als pachter van een partij van ongeveer 'drie en een halve bunder Havergewas te velde staande'. In verschillende percelen werd een verpachting gedaan tot een totaal van 411 gulden.[42] Bloemendaal bezat ook 'vlasgewas'. Ook zien we hem als toeziend voogd of als schuldeiser van een bedrag van 340 gulden als Willem Maartensz. Dijkshoorn is overleden. De schuld, die overigens negen (!) jaar oud was, was een gevolg van het niet voldoen van rekeningen wegens geleverde lijnkoeken en andere grutterswaren.[43] Dijkshoorn was boer (bouwman) in Vlaardinger-Ambacht. Ook leende hij wel eens geld: 4.000 gulden van de weduwe van Pieter van der Drift.

De breekzeef. In deze zeef werd de gemalen boekweit gesorteerd.

Weduwnaar Bloemendaal

Toen de echtgenote van Bloemendaal in juli 1834 was overleden, werd de inventaris opgemaakt bij de notaris. Dit vond plaats om voor de vijf minderjarige kinderen van de grutter een boedelscheiding te kunnen maken. De meestergrutter Ary van Letten van Rossen, van de grutterij De Utrechtse Grutmolen op de Hoogstraat, taxeerde de inboedel. Wat zien we zoal in de onderneming van Govert Bloemendaal en wat was het waard? We nemen even een kijkje, waarbij we een beetje de tekst volgen van de akte.

In de winkel en voorts in de grutterij:

- *een toonbank, grutten en meelbakken, schalen en gewichten en maten,*	*ƒ 35,00*
- *handzeven en losse gereedschappen:*	*ƒ 20,00*
- *dop (restproduct van boekweit)*	*ƒ 20,00*
- *een kit, schalen en gewigt en ledige tonnen en zakken*	*ƒ 25,00*
- *drie paarden*	*ƒ 300,00*
- *een fourgon (reiswagen)*	*ƒ 100,00*
- *een kratwagen*	*ƒ 80,00*
- *een kar*	*ƒ 25,00*
- *tuig en hoofdstellen, bitten en leidsels,*	*ƒ 30,00*
- *paarden kleden en kappen*	*ƒ 12,00*
- *stalgereedschapppen*	*ƒ 10,00*
- *zestien honderd ponden hooi*	*ƒ 128,00*
'tesamen'	*ƒ 777,00*

Bij de paperassen, die Govert Bloemendaal tijdens de inventarisatie bleek te bezitten, bevonden zich naast zijn 'papieren van eigendom der grutterij' ook de papieren van een stuk land aan de Holyweg. Later verpachtte hij dat. Het land staat omschreven als 'een partij van omtrent drie bunders gerst, te velde staande op een stuk land van den voornoemde Heer Bloemendaal aan de Holyweg tegenover de woning van Philippus van der Kooy, gemeente Vlaardinger-Ambacht'. [44] De verpachting werd opgehouden bij 380 gulden door de verpachter zelf. (Met de verpachting van landbouwgewassen zoals haver, gerst, vlas enzovoort, werd de verkoop van dat gewas bedoeld met de verplichting om dat gewas daadwerkelijk ook te oogsten. Als het werd 'opgehouden' bracht het te weinig op en deed de boer (verpachter) het werk zelf. Het land zelf werd dus niet verpacht, het ging om het gewas!)

Bloemendaal veilt en verkoopt

'Een hecht en sterk dubbel Huis en Erve, waarin sedert onheuglijke jaren een Grutterij is en nog wordt uitgeoefend, staande en gelegen te Vlaardingen aan de Oostzijde

van de Hoogstraat, wijk B. nr. 4/117'[45] Zo werd als punt 1 van de lijst de grutterij in 1846 omschreven als Bloemendaal op zijn beurt weer tot verkoop overgaat. Hij motiveerde dat met de woorden 'dat het in het belang van zijn kinderen is en hij het voor zichzelf verplicht vindt om tot verkoop over te gaan'. Wat hij met dat laatste bedoelde, blijft onduidelijk. Wilde hij gewoon gaan rentenieren? Als tweede onroerende zaak werd een 'stalling en Erve staande en gelegen aan de Oostzijde van de Nieuwe Havenstraat, wijk B nr. 52' genoemd. Punt drie vermeldt 'Twee bunders land, 53 roeden 80 ellen extra best weiland, gelegen aan de Holyweg te Vlaardinger-Ambacht'. Willem Volkert werd door Govert gemachtigd om het hele spul te laten veilen. In februari 1844 had de grutter al voorbereidingen getroffen om zijn onroerende zaken van de hand te doen. Door omroeping, aanplakking van biljetten en advertenties in 'couranten' werd bekend gemaakt dat de veiling op 8 juli 1846 plaats zal vinden. Hierna zal de definitieve toewijzing geschieden. De veiling werd gehouden in het logement De Hollandsche Tuin (destijds gelegen op de hoek van de Hoogstraat en de Brede Havenstraat). Ook de afslag werd er gehouden en wel op 15 juli. Na de afslag volgde de definitieve toewijzing.

De veiling leverde het volgende resultaat op. (Perceelsgewijs)

1 Jan de Bruin voor 2.600 gulden
2 Arnoldus Boeije voor 410 gulden
3 Damanius Zijdenbos voor 3.000 gulden

De afslag op 15 juli zag er zo uit:

1 Jacob de Jong voor 3.150 gulden
2 Jan de Bruin voor 530 gulden
3 Op perceel nummer 3 werd niet gemijnd.

Daarna werden de eerste twee percelen gezamenlijk afgeslagen en (door gemachtigde Willem Volkert) gebracht op 4.500 gulden. Een poging om alle drie percelen tegelijk af te slaan, leverde geen resultaat op ('niet gemijnd'). Volkert bracht daarna verslag uit bij Govert Bloemendaal. Hij bleek gebruik te maken van één van de voorwaarden die hem het recht gaf om de toewijzing vierentwintig uur op te houden. Bovendien deelde hij mee zelf ook een van de 'mijnders' te zijn. Hij vroeg of Bloemendaal akkoord ging met de prijzen en of hij de percelen aan de hoogste bieders kon geven. Grutter Govert ging daarmee akkoord. Zodoende werden de percelen 1 en 2 gegund aan Willem Volkert. Hij verklaarde daarbij dat hij de koop gedaan had voor ene Anthony Poortman. Deze was gruttersknecht en woonde in Willemstad. De prijs bedroeg 4.500 gulden. Perceel 3 gaat voor 3.000 gulden naar Damanius Zijdenbos. Poortman moest uiteindelijk betalen (in guldens):

percelen 1 en 2	*4.500,00*
roerende goederen	*400,00*
mesthoop	*25,00*
trekgeld[45] over 1 en 2	*60,00*
5 % kooppenningen	*225,00*
4 % rechten van koop	*208,40*
'tesamen'	*5.418,40*

Anthony Poortman verkocht 21 jaar later zijn grutterij aan Gerardus Martinus Ham. Ham was grutter en woonde in Vlaardinger-Ambacht. In de notariële akte werd de zaak als volgt omschreven: 'Een huis, waarin een grutterij wordt uitgeoefend met erf, staande en gelegen aan de oostzijde van de Hoogstraat te Vlaardingen 'wijk B nummer 4, kadastrale sectie A, nummer 150.' Punt drie van de verkoopakte bevatte de bepaling dat op het pand dat verkocht werd een uitdrukkelijke erfdienstbaarheid van kracht was. Dit was een jaar eerder bedongen bij de verkoop van een ander pand. Eigenaar daarvan was toen (1867) Leendert van der Ende. De bedongen zaak betrof het volgende. De put die zich bevond in het pand van de grutterij en water leverde door middel van de pomp in dit perceel, moest blijven bestaan. Ten tweede werd afgedwongen dat de grutterij een recht van overpad had op het perceel met de pomp. Men kon dan gemakkelijk bij de Haven komen om goederen in en uit schepen te laden en te lossen. De koopsom is 3.000 gulden.[47] Net zoals we bij de grutterij De Utrechtse Grutmolen zullen zien, verscheen ook hier Corstiaan Gerrit van Dusseldorp ten tonele. Om de koop van zijn grutterij te bekostigen leende Ham van Van Dusseldorp een bedrag van 5.000 gulden. Tot zekerheid verbond hij daaraan zijn grutterij aan de Hoogstraat.[48] Een en ander speelde zich af in 1867.

De grutmolen nadert zijn einde. Op 5 juni 1871 verkocht Gerardus Martinus Ham aan de 'verver' Hugo Maarleveld het huis met erf. Voor 2.800 gulden werd Maarleveld eigenaar.[49] Hij zal er geen boekweit hebben gemalen want zelfs wij kunnen ons herinneren dat er een schildersbedrijf in het pand was gevestigd. Het ooit door de firma Maarleveld uitgegeven gedenkschrift tenslotte geeft aan dat er ooit een grutterij in het relevante pand was gevestigd .[50]

Rechts: Plattegrond van de grutterij in de Havenstraat De Drie Posthoorns (zie gearceerde deel). Links de brug over de Haven en de Visbank. Kadastrale kaart van Vlaardingen van circa 1830.

Zo eindigt een lang verhaal van een voor de grutterij dynamische geschiedenis. Na 157 jaar kwam er een einde aan de grutterij in het Zwarteveld. We zagen dat pelmolenaar Van Dusseldorp van De Bonte Os geld leende aan Ham. De concurrentie van deze lieden zal er wellicht toe hebben bijgedragen dat het einde sneller kwam dan wenselijk was gezien de verkoopprijs (2.800 gulden) en de som geleend geld (5.000 gulden)! Ook vroeger veranderde er van alles en ook eetgewoontes waren aan wijzigingen onderhevig. Moderner voedsel zoals rijst en aardappelen maakten dat de consumptie van boekweit steeds verder op de achtergrond raakte. De door paarden aangedreven grutterijen gingen dezelfde weg.

Foto van de voormalige grutterij van aan het einde van de Hoogstraat in het Zwarte Veld.

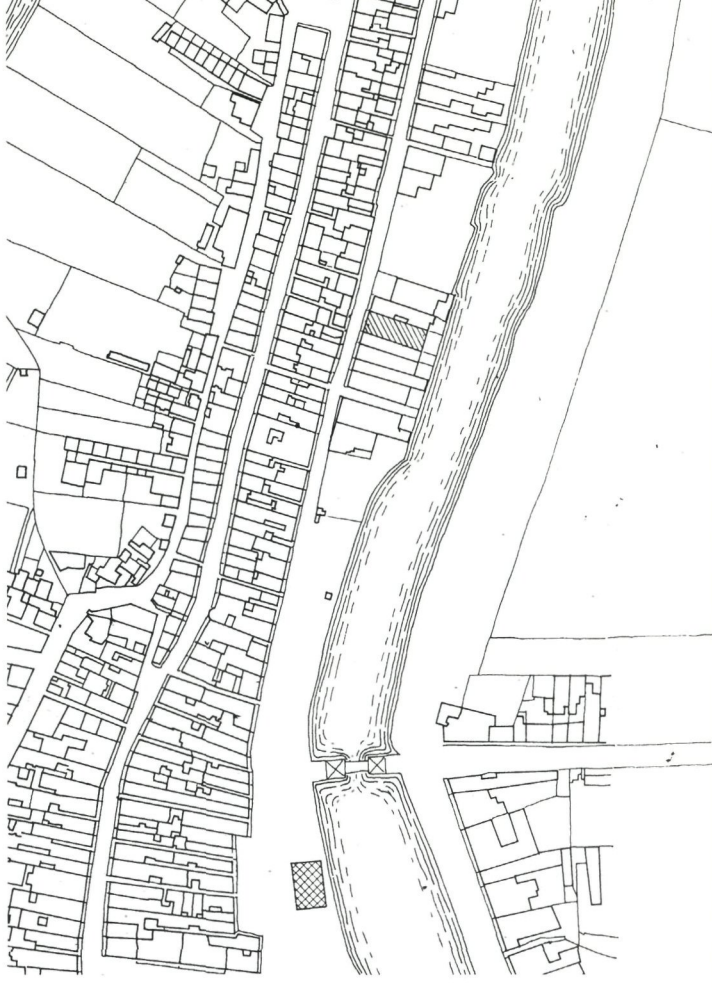

De Drie Posthoorns

Zoals in de inleiding al gememoreerd, troffen we op onze speurtocht naar grutterijen in het oude Vlaardingen in de Havenstraat de grutterij met de prozaïsche naam De Drie Posthoorns aan. De Havenstraat werd ooit bewoond door min of meer aanzienlijke burgers. Er woonde (in deze geschiedenis) een chirurgijn, er waren scheepswerven, er was een grutterij en er woonde ooit een 'kapitein ter koopvaardij'.

Ons verhaal begint in 1655. Toen woonde in deze straat een zekere Jacob Maertsz. Suyker. Op de 26e juli van dat jaar verkocht Suyker aan Volckert Andriesz. Ruyt een huis met een erf aan de oostzijde van dezelfde Havenstraat. Bij de koop van het 'huys ende erve, staende ende gelegen aen de Oostzijde van de Nieuwe Havenstraat' werd bepaald dat in de zuidmuur van het pand, een gemeenschappelijke muur, niet mocht worden 'getimmert'.[51]

In september 1657 werd Ruyt gesommeerd een rekening te voldoen. Het is ene Patijn die hem onder druk zette. Patijn had hout geleverd en arbeid verricht. Binnen 'den tijt van ses maenden' moest de betaling binnen zijn.[52] Een redelijke termijn zouden wij nu zeggen. Ruyt zat kennelijk in financiële problemen. Een maand later dook er weer een sommatie op. Op dezelfde civiele rol komt namelijk zijn naam voor wegens het niet-betalen van een bedrag van 54 gulden. Het ging om de levering van een 'seeckere Schuyt'.[53] De schepenen van Vlaardingen beslissen dat, aangezien Ruyt niet is verschenen, de schuit in beslag zal worden genomen om hem in het openbaar te verkopen. De opbrengst ervan zal worden aangewend om de schuld aan de (eisende) weduwe Boonen te voldoen.

Vinck en Vinck

Kennelijk is grutter Ruyt geschrokken van het verschijnen voor de schepenen want er komen geen nieuwe problemen meer te voorschijn uit de archieven. Pas in 1690 zien we zijn naam weer terug. Zijn weduwe Neeltje Corn. verkocht toen aan de in Vlaardingen woonachtige Aelbregt Cornelis Vinck het huis met erf en de grutterij. Ook het paard en de losse goederen die tot de grutterij behoorden gingen mee met de verkoop.[54] De prijs was 4.000 gulden. Na taxatie werd bepaald dat voor het paard en de losse goederen 1.228 gulden dienden te worden betaald en voor het huis 2.772 gulden. Als onderdeel van de overeenkomst werd bedongen dat de kooppenningen gedeeltelijk zouden worden voldaan door de overname van lopende schuldbrieven.

Ondanks de in het verleden gevoerde processen tegen Ruyt, had hij toch niet slecht geboerd. Bij de verkoop van de grutterij kwam aan het licht dat zijn weduwe tevens in het bezit was van het huis dat naast de grutterij stond. Zij bleef daar in wonen. In 1696 verkochten de erfgenamen van Ruyt het huis ten zuiden van de grutterij waarvan na verkoop van de grutterij sprake was. Koper is ook hier de buurman en meester grutter Vinck voor een bedrag van 410 gulden.[55]

Anderhalve week voordat Aelbregt Vinck de grutterij overnam, had hij een bezoek gebracht aan de beide burgemeesters François Glansdorp en Jan Arentsz. de Jongh.[56] Dit had alles te maken met de uitoefening van zijn toekomstige activiteiten in de Havenstraat. Het is namelijk zo dat een ieder die een vrij beroep uitoefende een beëdigd burger (poorter) diende te zijn. Doorgaans was men dit doordat het poorterschap erfelijk was. Vinck echter was 'geboortig in het Graefschap Buyren' en bezat dit voorrecht niet. Door het afleggen van de poorterseed 'in hande van beyde borgemeesters' en de betaling van 6 gulden had hij voor zichzelf en zijn nageslacht de weg vrijgemaakt voor een bestaan als grutter in zijn nieuwe woonplaats Vlaardingen.

De vrouw van grutter Aelbregt Vinck is blijkens de bronnen niet in onbemiddelde toestand weduwe geworden. De naam van Margaretha van der Ende kwamen we namelijk meerdere malen tegen als verhuurster van land, woningen en als koopster van obligaties. Bovendien leende zij ook geld aan anderen.[58] Zij behoorde dus tot de bezittende klasse van Vlaardingen! Zelfs tot in Beusichem had zij belangen getuige een machtiging aan Adriaan Vinck. Het gaat dan om een vordering op de in Beusichem woonachtige Laurents Coorn. Dit alles vanwege het leveren 'van koebeesten'.[59]

Maar, ook in deze familie gaat niet alles van het bekende leien dakje! Grutter Cornelis Vinck, de zoon van Aelbregt Vinck, presteerde het in 1731 om 'boekwijtmeelbiljetten' te vervalsen![60] In Geervliet en Rotterdam zou hij namelijk 2 authentieke kopieën van dergelijke biljetten hebben afgegeven.

In de kantlijn van de hiervoor genoemde akte van 1690, waarbij de weduwe van Volckert Ruyt de grutterij aan Aelbregt Cornelis Vinck overdeed, is verder vermeld dat het huis alsmede de grutterij met een daaraan getimmerd deel door de erfgenamen van Margaretha van der Ende, de weduwe van Aelbregt Vinck, bij de scheiding van de boedel werd toebedeeld aan Cornelis Vinck. Dit heeft plaatsgevonden te Schiedam op 1 juni 1735 ten overstaan van notaris Jan Luycken. Pas op 1 april 1737 liet Cornelis Vinck zijn bezit bij de schepenen in Vlaardingen op papier vastleggen. Enkele jaren later overleed Cornelis Vinck. Zijn weduwe Agatha Langstraten liet het huis met erf en grutterij bij de notaris volgens een akte van donatie overschrijven op naam van haar zoon Aelbregt Vinck. Volgens een aantekening in de marge zou dit plaats hebben gevonden op 8 mei 1743. Een dag later zou de overdracht bekrachtigd worden.[61] Aelbregt Cornelisse Vinck was op 5 april 1743 in ondertrouw gegaan: met Jacoba Varenburg. Cornelis Vinck overleed op 9 november 1742, zo melden de trouw- en begraafboeken.[62]

De zaakjes geregeld

In 1721 was het echtpaar Cornelis Vinck en Agatha Langstraten bij notaris De Vries geweest om hun testament op te laten maken. Zij kwamen toen overeen dat de langstlevende verplicht zou zijn om hun kind te onderhouden en op te voeden. Als hij het ouderlijk huis zou verlaten diende een bedrag van 'Vijfftig gulden zonder meer' aan hem te worden uitbetaald. Dit in plaats van en tot voldoening van de legitieme portie .[63] In december 1742 verklaarde de moeder ten overstaan van de notaris: 'uyt affectie en genegentheid voor haar soon, als uyt consideratie dat haaren boedel seedert het maaken van de voorsz. (eerder genoemde) testamentaire dispositie merkelijk was verbeetert, aan den gem. (gemelde) haere soon in plaatse van de voorsz. vijfftig gulden in voldoeninge van sijn legitieme portie, bij deesen in volle en vrijen eijgendom over te geven seker huijs en Erve sijnde eene grutterij, waarinne de comparante tegenwoordig nog is woonende'. Uit de belendingen die in de akte worden genoemd, blijkt dat de weduwe Vinck-Langstraten het huis behoudt dat zich ten zuiden van de grutterij bevindt. Het te doteren geheel strekt zich uit van de straat 'met eene gemeene gang soo voor paarden, kruywagens off anders regt op tot boven in de hooijsolder' 'tot agter in de haave'. Tot de onroerende zaken worden ook gerekend 'de grutmolen, paarden, gereedschappen, lief en Leeden en alles wat eenigsints tot de voors. grutterij is gehorende'. Tevens hoorde daar het levenslange gebruik van de paardestal en hooizolder bij die achter het huis van de weduwe en ten noorden van de grutterij liggen. Zoon Aelbregt Vinck was ook bij de notaris aanwezig en zal zich vergenoegd in de handen hebben gewreven bij deze aangename regeling. Hij verklaarde in ieder geval niet alleen akkoord te gaan met deze schenking in plaats van zijn legitieme portie, maar 'zijn moeder bovendien hartelijk te bedanke voor het meerdere hierdoor aan hem toegevoegt en oversulx sijn moeder dieswegens daar voor te quiteren' (kwijten).[64]

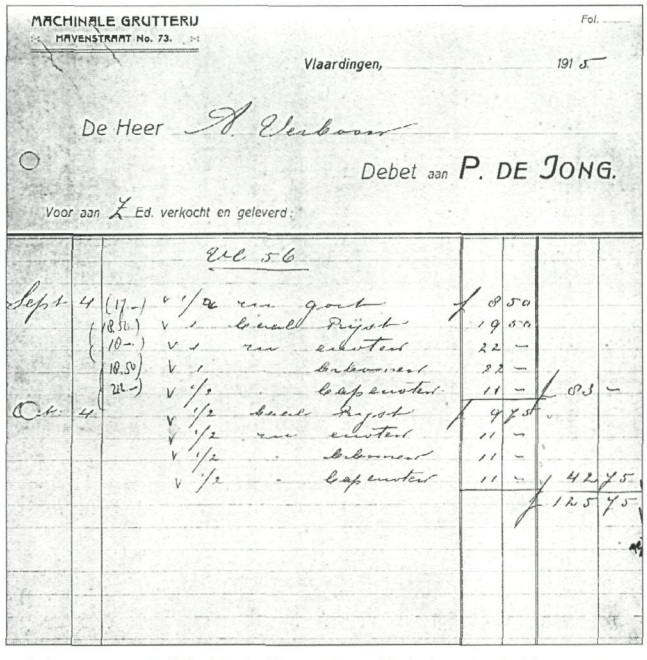
MACHINALE GRUTTERIJ
HAVENSTRAAT No. 73.
Fol.
Vlaardingen, 191 5
De Heer A. Verboon
Debet aan P. DE JONG.
Voor aan Z Ed. verkocht en geleverd:
Rekening van de 'Machinale Grutterij van P. de Jong in de Havenstraat nummer 73. Er zijn grutten, rijst en diverse bonen geleverd aan de rederij van A. Verboon als proviand voor de Vlaardingen 56.

Aelbregt Vinck moet vóór 25 februari 1780 zijn overleden, want op die datum is zijn vrouw weduwe. Zij verkocht toen een huis met erf alsmede de helft van een steeg gelegen aan de westzijde van de Havenstraat.[65] De familie Vinck was eigenaar geworden van het pand in 1736. De prijs bedroeg 230 gulden. Koper was Pieter van Roon. Aan het eind van het jaar 1780 maakte de weduwe haar testament. Haar kinderen en kleinkinderen werden gelegateerd met bepaalde kostbaarheden. Na haar dood diende haar ongehuwde dochter Cornelia te worden voorzien van een jaarlijkse uitkering van 60 gulden. Er blijkt in het bezit van de familie ook een aantal landerijen te zijn. Die bevinden zich 'in de Vettenoord'. Zij moeten 'blijven ien het gemeen tot dat de testatrice den tijd van vijff en twintigh jaaren zal zijn overleden'. De weilanden moesten beheerd worden door twee aan te wijzen executeuren.
Bovendien dienden de executeuren erop toe te zien dat er van haar lijfssieraden en goud en zilver alsmede van haar meubelen of andere mooie dingen in het huis niets te gelden zou worden gemaakt. In plaats daarvan diende het aan de erfgenamen te worden toegewezen.[66] Uitzondering op deze regel is de grutterij met toebehoren. Die mocht direct na haar overlijden worden verkocht. (Kennelijk was dat geen sieraad of stond zij geenszins in de belangstelling van de familie!)

Na verloop van tijd is Jacoba Vinck-Varenburg inderdaad wijlen. De reder en boekhouder Pieter Wijnen en de gouden zilverkashouder Jan Hoogwinkel zijn executeuren van het testament. Zij laat behoorlijk wat na voor die tijd: twee huizen en erven die geschikt zijn gemaakt voor een grutterij met een woonhuis daaraan verbonden, alsmede stal-

Oude opname van twee panden in de Havenstraat. In het linkse pand was de grutterij De Drie Posthoorns gevestigd.

lingen en een open plaats. Bovendien blijkt er ergens nog een woonhuis tot het bezit te mogen worden gerekend. De grutterij is genaamd De Drie Posthoorns. Een zekere Cornelis Wezenberg ziet er kennelijk wel iets in. Hij koopt namelijk in 1796 de maalinrichting voor boekweit voor 3.850 gulden uit de erfenis.[67] De belending geeft aan dat ten noorden van de grutterij het 'Nieuwe Taanhuis' is gevestigd. Ten aanzien van het Nieuwe Taanhuis valt nog een aardige geschiedenis te melden.

Het Nieuwe Taanhuis en het protest

Toen in 1714 het Nieuwe Taanhuis werd gebouwd, ging daaraan nog een soort protestactie vooraf die wat betreft de intentie niet onderdeed voor wat tegenwoordig als argumenten worden aangevoerd als er iets dreigt te worden gebouwd dat omwonenden niet welgevallig is! Het gaat in dit geval om een actie van de meester chirurgijn Huibrecht Manneken.

Hierboven werd reeds uit een akte van verkoop bekend dat Cornelisse Vinck een huisje kocht in de Havenstraat. Ten noorden daarvan woonde Bouw Cornelisz. Groen. Een taanhuis is een werkplaats waar de netten worden voorzien van een extra laagje verf zodat ze niet alleen langer meegaan, maar tevens voor de vissen minder zichtbaar worden. Om dit te bereiken dienden de netten dus te worden getaand. Deze werkzaamheden, het 'berooken en verwen' van de netten, gingen echter niet onopgemerkt voorbij: zij verspreiden een uiterst onaangename geur in de omgeving van het taanhuis. Reden voor de chirurgijn om in het geweer te komen (tegen deze vorm van luchtverontreiniging!). Uit een akte van de notaris Adriaen van der Meer blijkt de volgende historie.[66]

Huibrecht Manneken stuurde rond 30 september 1713 zijn oudste dochter naar het huis van Maertje Wouters in de Havenstraat met het verzoek om naar hun huis te komen. 'Mijn vader wil u wel eens spreecken, gij moet tot onsent komen', sprak de bezoekster tegen de oude Maertje. Inderdaad gaat ze mee naar Manneken die haar vraagt: 'Maertje, weet je wel dat in de Havenstraat nu een nieuw taenhuis sal komen en dat zal u in de weeg (weg) staan'. Hij haalde daarop een papier te voorschijn en vervolgde: 'Wilt gij dit eens teijckenen'. Maar Maertje werpt daar tegenin 'wat zal ick teeckenen' waarop Manneken antwoordde dat er een taanhuis in de Havenstraat zal komen en 'teijkent maer' er aan toevoegde. Maar de oude vrouw weigerde om haar handtekening te zetten, ze wilde er eerst met haar man over praten als hij thuis kwam (kennelijk was hij op zee zoals hierna zal blijken). Maar Manneken dringt echter aan: 'ick kan soo lang niet wagten, het moet op Maendag weg; gij zult er de Schout en mijn vader groote dienst mede doen en als gij die te vrint hebt, hebt gij volck genoeg te vrint; (en wilt gij het om uwentwil niet doen, zoo doe het dan (om Grietje-buur) haer wil'. Hiermee bedoelde de chirurgijn de buurvrouw van Maertje Wouters, de weduwe van de grutter Aelbregt Vinck, Margaretha van der Ende. Zij was eigenaresse van onze grutterij De Drie Posthoorns. Zij woonde dus naast de schuur waarin het nieuwe taanhuis gebouwd zou worden. Manneken gaf aan dat het belangrijk was voor Maertje het stuk papier te tekenen 'want haer (Van Margaretha van der Ende) beste schilderijen sulle bederven'. Er was dus kennelijk veel overlast van een taanhuis! Hij zet haar nog verder onder druk door enige namen voor te lezen die naar zijn zeggen het bewuste stuk hebben ondertekend, maar de oude vrouw weet niet wat de inhoud van tekst was die alhoewel kennelijk voorgelezen zij niet gehoord heeft wat er op het papier stond, zo laat zij weten.

Zij wil dan wel tekenen maar dan wel met een merk. Waarop Manneken haar hand vastpakt om haar te helpen hoe zij een merk moest tekenen! Zij was mogelijk niet alleen een beetje doof en slecht ziend, wellicht was zij ook de schrijfkunst niet machtig en ging lezen haar ook niet goed af. Ook het tekenen van een handmerk was geen sinecure voor haar. 'Sijnde van een competente ouderdom' aldus de akte.

Manneken lijkt toch een beetje met de zaak verlegen! Twee tot drie keer zegt hij tot Maertje dat zij moet beloven dat zij zijn naam niet noemt omdat hij zoiets heeft gevraagd aan haar. Nogmaals verklaart Maertje tegenover de notaris dat zij niet weet wat de inhoud van het stuk is geweest dat zij heeft ondertekend maar 'dat sij als doen heeft geteijkent, maer dat sij de (onder-)teeckeningh alhierdoor off uijt onnooselheijt, door aanrade van de voornoemde Manneken heeft gedaen'.

De zaak krijgt rond 10 oktober datzelfde jaar nog een vervolg! Want, weer staat daar de oudste dochter van Manneken bij Maertje Wouters op de stoep. Maar nu is haar man Boudewijn Groen thuis. Weer vraagt het meisje: 'wilt gij wel eens bij mijn vader kome', Maertje antwoordt daarop dat haar man nu thuis is en dat die wel naar haar vader zou gaan. Maar Manneken komt nu zelf naar hun huis en zegt dan: 'wel buijrman, hier zijn de kinderen, komt eens tot mijnent, want het mogt eens verpraet worden'. Groen gaat dan mee met Manneken die hem daarop vraagt of hij wel gezien heeft of weet dat er een nieuw taanhuis zal worden gebouwd. Groen antwoordt daarop bevestigend. Manneken vraagt dan of hij daartegen wil protesteren maar dat wil hij niet. Hij zou liever zien dat het taanhuis er alreeds stond. Zijn vrouw blijkt namelijk tabak en 'soopje' te verkopen in de Havenstraat als hij als kapitein van de koopvaardij op zee is.[69] Maar Manneken vraagt hoe hij het zou vinden als zijn vrouw zou hebben getekend. Groen antwoordt dan dat hij in zo'n geval wel kwaad zou zijn en zoiets zou hij dan niet goedkeuren. Bij het weggaan vraagt Manneken ook aan Groen of hij zijn naam niet wil noemen. Dat deed het echtpaar dus wel! Ondanks deze actie is het Nieuwe Taanhuis er toch gekomen. Uit een notariële akte van 21 januari 1714 komt naar voren dat de schepenen van Vlaardingen bij de Schiedamse notaris Simon Knappert zijn geweest. Zij waren daar om te bevestigen dat één van hen toch nog zijn best heeft gedaan om de vestiging van het taanhuis tegen te gaan. Echter, zonder succes. Het rekest van Manneken haalde derhalve niets uit! In een huis of schuur in de Havenstraat werd het Taanhuis gerealiseerd.[70]

Wezenberg ... Van Walsum ... Van Bekum ...

Cornelis Wezenberg werd derhalve in 1796 de nieuwe grutter. Om de koop van De Drie Posthoorns te kunnen betalen leende hij 3.500 gulden van Hermanus Linkamp uit Rotterdam. Hij verbond daaraan zijn grutterij als onderpand.[71] Maar ook Cornelis Wezenberg wilde later van de grutterij te worden verlost. Een grutter uit Oudshoorn kocht in 1816 voor *f* 4.000,— van hem twee huizen en erven alsmede de grutterij genaamd De Drie Posthoorns.[72] De grutterij is gelegen in wijk D nummer 63/339 zoals de nieuwe kadastrale aanduiding dan heet. Ten zuiden is belend de scheepswerf van Simon van Gijn. In de Havenstraat waren ooit zes scheepswerven gevestigd. Eén daarvan was de werf van Van Gijn.[73] Deze werf vond reeds haar oorsprong in het begin van de 17e eeuw en werd opgeheven rond 1863. De nieuwe eigenaar van De Drie Posthoorns heette Arnoldus van Walsum en hij is meester-grutter. Hij benoemde in 1818 zijn vrouw Grietje Plooy tot enige erfgenaam, andersom deed zij hetzelfde.[74] In 1819 leende Van Walsum van Jacobus Cornel, landgaarder van professie, 1.600 gulden. Als onderpand wordt de grutterij aan deze lening verbonden, zijnde twee huizen en erven.[75]

Tekening van de voorgevel van de grutterij De Drie Posthoorns in de Havenstraat van P. de Jong. In het midden was links naast de voordeur de winkel en daarachter bevond zich de 'maalderij'.

Arnoldus van Walsum slaat een aardig slaatje uit de verkoop van De Drie Posthoorns. Toen hij de zaak op 1 november 1830 verkocht kreeg hij er 8.000 gulden voor![76] De koper was Jacobus Borsje. Hij was gruttersgezel en woonde in Vlaardingen. De koop werd gedaan ten overstaan van de notaris die daarvoor speciaal naar de grutterij kwam. Op 17 maart 1841 kon Jacobus Borsje zijn financiële verplichtingen aan Van Walsum niet meer nakomen. Op die datum verzocht Van Walsum notaris Knottebelt om door middel van aanplakking en advertenties in 'couranten' de grutterij in veiling te brengen.[77] De grutterij wordt omschreven als een '... hecht, sterk Huis met ruim erf ingerigt tot eene grutterij genaamd de drie Posthoorns, gelegen in de Nieuwe Havenstraat, belend ten noorden het Nieuwe Taanhuis'.

Op 22 maart 1841 vond de veiling plaats waarbij na verschillende opbiedingen de prijs bleef steken op 4.000 gulden. Bieder is Johannes Drop. Op 31 maart was de afslag en de definitieve toewijzing. De inzet was 7.000 gulden waarna werd afgeslagen naar 4.000 gulden. Er werd echter niet gemijnd. De geboden prijs bleef op die van 22 maart staan. Drop bleek te hebben geboden voor ene Jacob van Bekum Franszoon wonende te Vlaardingen. Hij nam de koop dan ook aan. Bij de relevante akte van de veiling was een machtiging gevoegd van Jacobus Borsje aan Arnoldus van Walsum. Hierin verklaarde Borsje dat als hij niet binnen 6 maanden na 5 augustus 1840 het restant van de koopprijs had voldaan 'zegge 6.000 gulden' aan Van Walsum, deze laatste gemachtigd was de grutterij met huis en erf te verkopen. Dat kon in het openbaar maar ook onderhands. Uit de opbrengst van de verkoop mocht hij zijn portie pakken.

Van Bekum was niet alleen grutmolenaar, hij handelde ook in grutten en meel. In het Register van de Patentschuldigen van 1844 staat hij tenminste als zodanig vermeld.[78] De inkoopwaarde van de te verkopen goederen lag beneden de veertig gulden 'als gewoon inlands'. Hij ventte de grutten en meel met een paard (en wagen?) rond in sommige gemeenten. Die waren van een vijfde rang of minder. Dat hield in dat hij dan in plaatsen liep zoals Maassluis en Maasland. De huurwaarde van de grutmolen en het huis wordt volgens hetzelfde register geschat op respectievelijk 150 en 100 gulden. In vergelijking met de korenmolen op de Korte Dijk was dat erg weinig. Die had in die tijd een huurwaarde van 1.180 gulden! In het register van 1857 staat Van Bekum te boek als 'stadkolenmeter'.[79] Er moet in dat jaar een wisseling van eigenaar van de grutterij zijn geweest want in datzelfde jaar zien we dat het register van de Patentschuldigen ene Pieter de Jong noemt als 'grutter met een paardemolen'. Zijn grutmolen (De Drie Posthoorns) heeft een huurwaarde van 270 gulden en zijn huis van 100 gulden.[80] De Jong ventte bovendien als 'kramer' 'gewoon inlandsch gruttenmeel' in Maassluis, Maasland en Schipluiden, zo vermeldt dit register.[81]

Een kuiperij bij de grutterij?

In 1888 is het hebben van alleen een grutterij voor De Jong kennelijk niet voldoende. In april van dat jaar richtte De Jong een verzoek aan Burgemeester en Wethouders van Vlaardingen om een kuiperij te mogen oprichten op een perceel in de Havenstraat, wijk F 68.[82] Het lag volgens De Jong in de bedoeling om in de kuiperij hoofdzakelijk klein fust te gaan vervaardigen 'zoo als dit alhier in den handel voor haring enz. wordt gebruikt ...'. B & W besloten om het rekest ter visie te leggen.[83] Na te zijn geraadpleegd ging het College van Brandmeesters akkoord. Verder kwamen er geen bezwaren binnen tegen het oprichten van de kuiperij zodat De Jong aan de slag kon gaan.[84]

Stoom, gas?

In datzelfde jaar en rond dezelfde tijd blijkt De Jong nog een verzoek te hebben ingediend. Hij wilde een stoomketel in zijn grutterij plaatsen. Nadat de commissaris van de koning van de provincie Zuid-Holland toestemming had gegeven om in de grutterij een stoomketel te mogen plaatsen, waren voor De Jong alle formaliteiten hiertoe vervuld.[85]

In 1897 komen we de naam van De Jong weer tegen in de archieven. Hij wilde toen in zijn grutterij een gasmotor plaatsen met een vermogen van acht paardekrachten. De brandmeesters zagen geen bezwaren in 'het oprichten van de gasmoter'. Het verzoek werd ter visie gelegd en er werd aan de buren van De Jong bericht hieromtrent verzonden. Ook 'Gemeentewerken' werd in de affaire betrokken. Zij schreven aan B. & W. onder andere om het verzoek in te willigen onder voorwaarde '... dat de pijp die de verbrandingsproducten afvoert onmiddellijk van de maschien naar buiten wordt gevoerd' en '... dat zij aldaar loodrecht opgaat tot minstens 1.00 m boven de goot bij voren genoemd perceel . . . '.[87] En zo sloeg, net als elders, ook bij P. de Jong de modernisering van het maalproces toe door het plaatsen van een gasmotor.

In het jaarverslag van de gemeente Vlaardingen over 1906 blijken in Vlaardingen nog twee grutterijen in bedrijf te zijn. Eén daarvan staat op naam van P. de Jong. In de molen, zo vermeld het verslag, staat dan een gasmotor met een vermogen van 8 pk.

Plattegrond van de woning en grutterij De Drie Posthoorns. De 'Masjien' oftewel de gasmotor moest achter in de grutterij in de 'Maalderij' worden geplaatst. Zie letter M.

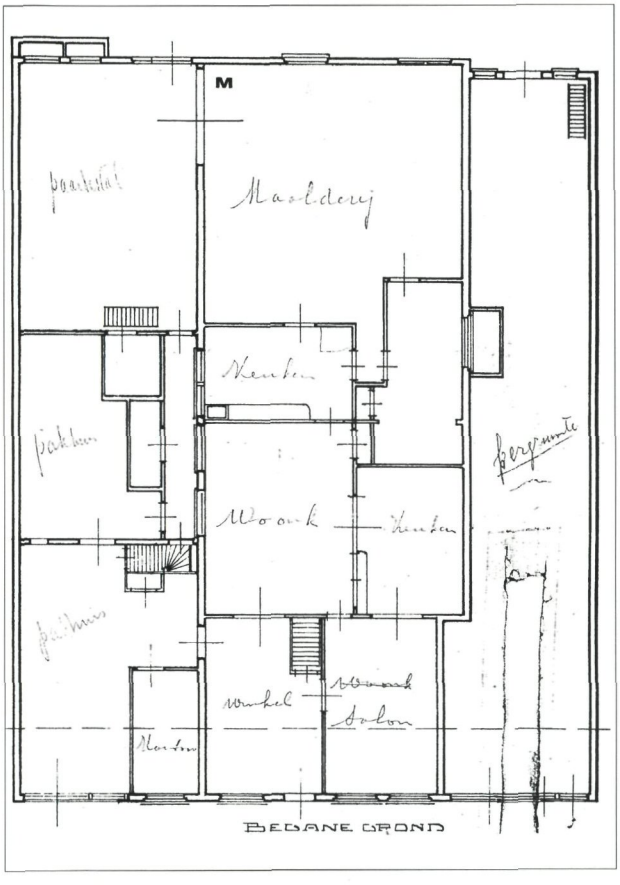

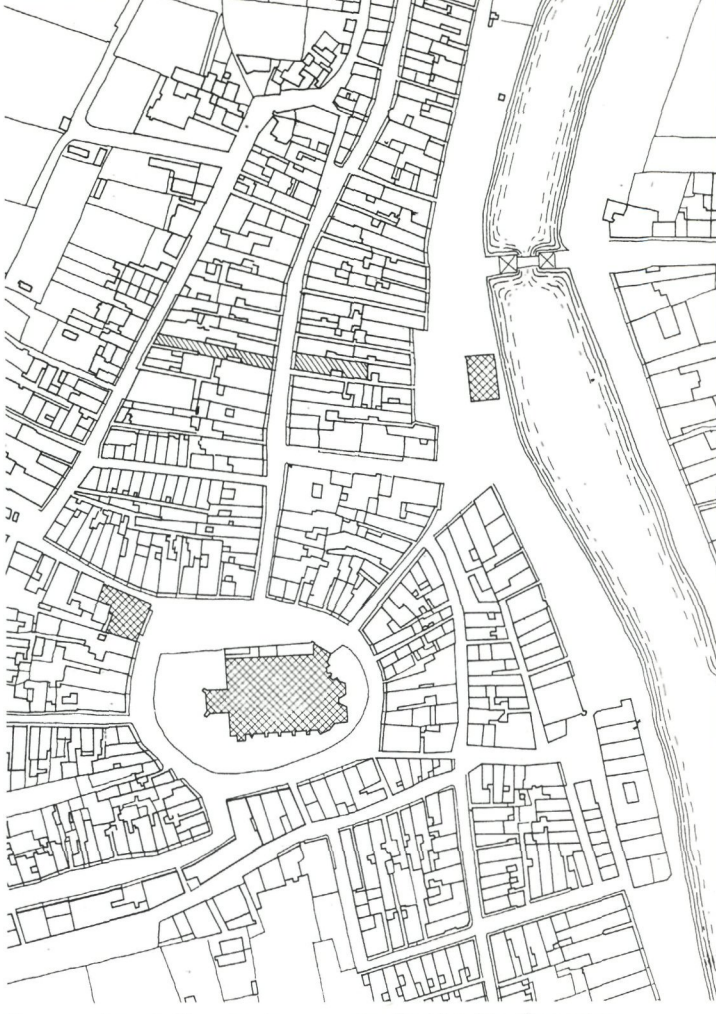

Plattegrond van de Hoogstraat en omgeving. De Utrechtse Grutmolen (1) stond tegenover de grutterij die ooit in het pand 'De Zeeman' was gevestigd (2). De Utrechtse Grutmolen liep van de Hoogstraat tot aan de Achterweg de huidige Kuiperstraat.
Kadastrale kaart van Vlaardingen van circa 1830.

De grutterij in het pand 'De Zeeman'

Op de hoek van de noordzijde van de Vrouwensteeg en de Hoogstraat staat één van de mooiste oude panden van Vlaardingen. Sinds 1975 is dit fraaie huis in handen van Joop en Mietje Stigter. Zij exploiteren er een tabakswinkel annex theeschenkerij in oude stijl. De winkel is feitelijk een restant van het bedrijf De Zeeman. Een onderneming die zich ooit bezig hield met de produktie van tabak, snuif, thee en koffie.[88] Lang daarvoor was er een bakkerij en een grutterij in gevestigd.[89]

De Grutterij

In 1698 is er voor het eerst sprake van activiteit op het gebied van het malen van boekweit. Op 30 juni dat jaar kocht Gerrit Florisse van der Werff van Cornelis Overgaauw, boer in Vlaardinger-Ambacht, een huis en erf aan de oostzijde van de Hoogstraat. Aan de omschrijving van de aangrenzende panden te zien, gaat het hier om het huis op de hoek van de Vrouwensteeg. Hij betaalde er 1.950 Carolus guldens voor. Door middel van een hypotheek leende hij van de verkoper Overgaauw 1.200 gulden tegen 3% rente. De rest betaalde hij contant.[90] Cornelis Overgaauw was in 1676 in bezit gekomen van het huis dat toen een bakkerij was.[91] Op 11 augustus 1703 verkocht meestergrutter Gerrit Florisse van der Werff het huis met de grutterij aan zijn schoonmoeder de weduwe Annetje van Schie.[92] Dit betekent derhalve dat Van der Werff na de koop van het pand er een grutterij-installatie neerzette. Het geheel stond immers te boek als een huis met erf 'met de grutmolen daarin staande'. Bij de verkoop van het pand diende het gereedschap tegen taxatie te worden verkocht.

Moderne opname van het pand De Zeeman op de Hoogstraat.

Verkoopprijs uiteindelijk: 1.200 gulden. Annetje van Schie lag zeven jaar later ziek in bed toen notaris Jacobus Braet op bezoek kwam om haar zaken te regelen. Zij was echter volgens de gegevens wel goed bij haar verstand. Zij was de weduwe van Ary Nederdijk en ze verklaarde 'genegen te zijn haar tijdelijke goederen te disponeren', er afstand van te doen. De zoon van Annetje, Maarten Nederdijk werd bij die gelegenheid als de enige erfgenaam benoemd.[93]

Maar, de toen zieke weduwe verkocht het hele spul echter in 1718 (acht jaren later!) aan Willem van Wijn die het mogelijkerwijs alreeds huurde van Annetje.[94] Willem betaalde er inclusief de gereedschappen in totaal 5.000 gulden voor. De grutmolen brengt dan 2.000 gulden op. [95] Het goed werd omschreven als 'een huys en erve waarinne sij heeft geëxerceert een grutterie, met de grutmolen daarin staande ende verdere gereetschappen tot en aan de voorsz. grutterie behoorende'. Op het geheel rust een 'salmgeld' (een soort belasting) van acht penningen ten behoeve van de ambachtsheer. Van Wijn was getrouwd met Catharina van Manneken en zij hadden een zoon, Jacob.[96]

Uit een testament van 1725 blijkt dat Catharina van Manneken weduwe was van Willem van Wijn.[97] Zoon Jacob van Wijn maakte ook zijn laatste wil. Hij was toen pas zestien jaren oud! Bij die gelegenheid ontving zoon Jakob zijn legitieme portie. Het resterende deel van de nalatenschap ging naar moeder Catharina. In 1737 benoemden moeder en zoon elkaar tot erfgenamen van de verkregen erfdelen. Later, toen Jacob volwassen was, schonk moeder Van Manneken haar erfdeel aan haar zoon onder aftrek van de legitieme portie. Catharina was inmiddels een nieuw leven begonnen met de meester-chirurgijn Adrianus Koningh. In het laatste testament staat de grutterij omschreven als '... een huijs en erve met een grutterij en grutmolen daerin staende, mitsgaders alle de gereetschappen ende paarden, tot en aande voors. grutterij behorende als meede de winkelwaren boekwijt, coorn en meel etc.'[99]

Moeder Van Manneken was niet onbemiddeld. Zij schonk haar zoon ook nog 1/8 deel in een buisschip. Een soort aandeel. Het ging om de buis 'd'Jacob' waarvan Jan van der Muijde de stuurman was. Verder bezat zij 1/16 deel in de buis 'd'Elisabeth' en 1/24 deel in een andere buis 'd'Elisabeth' waarvan respectievelijk Jan Hendriks en

Sijmon Wapenaar stuurlieden waren en respectievelijk de boekhouders (reders) Cornelis Trapper en P.G. van Manneken waren.

Onze Jacob moest wel het testament, dat zijn moeder van plan was te maken, goedkeuren ('approberen' zegt de akte) anders ging het feest niet door. Dit testament was hem reeds mondeling meegedeeld. De voogden van de jonge Jacob zijn meester- chirurgijn Willem van Wijn uit Maasland en Leendert van Duijn, die oud-burgemeester en regerend schepen van Vlaardingen was. Ook Adrianus Koningh behoorde als schepen tot de bestuurslaag van Vlaardingen.

Het ging toch niet goed met Jacob van Wijn. Op 24 augustus 1786 machtigde hij zijn schoonzoon Jacob van der Heide om voor de schepenen te verschijnen. Het gaat dan om een akte ten behoeve van een lening van 1.000 gulden, Van Wijn leende dat geld van Joris Kornz. van Dijk uit Spijkenisse. Er diende wel 4% rente betaald te worden. Als borg werd de grutterij en zijn huis aan de Schoolsteeg gesteld. Schoonzoon Van der Heide was reder en boekhouder in Vlaardingen.

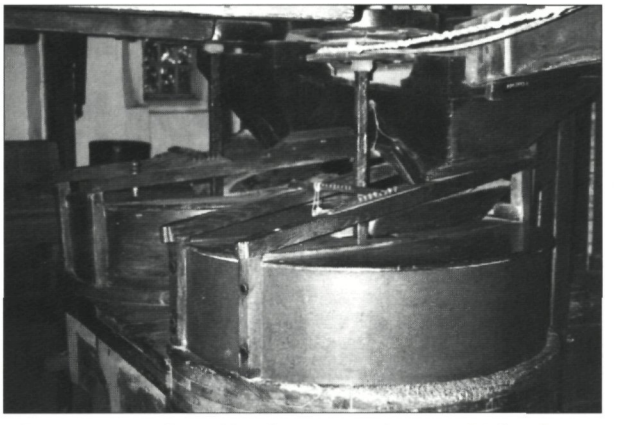

Opname van een koppel breekstenen van de grutterij in het Openluchtmuseum in Arnhem. Via de trechter viel de boekweit tussen de stenen.

Failliet!

Uiteindelijk ging de boel toch op de fles. Op 18 juni 1795 werd een huis en erf 'zijnde een grutterij' met gereedschappen gelegen aan de oostzijde van de Hoogstraat en aan de zuidzijde van de Vrouwensteeg, door de curatoren verkocht. Ene Pieter Piek sloeg zijn slag voor 3.640 gulden.[100] Dag Jacob! Pieter Piek was blijkens de akte echter niet verplicht het slop ten noorden van het pand, te onderhouden en schoon te maken, Die taak was opgedragen aan de eigenaar Nicolaas van Heusden die er naast woonde. Ooit was dit afgesproken tussen Jacob van Wijn en Adriaan Soek in januari 1781.

Zo viel het doek over deze grutterij. Ook dit bedrijf zal zijn voorzien geweest van een bovenmolen. Voor een grutmolen op de begane grond zal er te weinig ruimte zijn geweest.

De Utrechtse Grutmolen

De Utrechtse Grutmolen stond aan de westzijde van de Hoogstraat tegenover de Vrouwensteeg. De oudste datering van het pand is 1660.[101] Een chirurg was toen de eigenaar. Hierna werd een schoolmeester de bezitter. Van activiteiten die aansluiten bij het onderwerp van dit artikel is pas sprake in 1780. Op 20 september van dat jaar verklaarde namelijk ene Cornelis van der Kemp dat hij aan zijn zoon '... den Heer Gijsbregt van der Kemp, Raad in de Vroetschap mitsgaders Regerend Schepen dezer Steede' schenkt '... een huys en erve, met den grutterij daar annex, staande en gelegen aan de westzijde van de Hoogstraat'[102] Verder bevatte de schenking '... alle 't geene eenigsints tot de gemelde grutterij en winkel is behorende, en dus met deszelfs gaande en staande werk, paard, vasten en lossen gereedschappen, bakken en zakken ...'. Er rustte bovendien nog 7 penningen en 8 stuivers zalmgeld op.
'Dankelijk' verklaarde Gijsbregt de zaak te zullen aanvaarden. Hieruit valt op te maken dat de oude Cornelis van der Kemp vóór 1780 een grutterij had gesticht in het pand op de Hoogstraat.

De Schepen en de grutterij

Schepen Gijsbregt van der Kemp liet er geen gras over groeien. Hij ging zich ook daadwerkelijk bezighouden met de dagelijkse gang van zaken in zijn grutterij. Dit kunnen wij constateren uit het feit dat hij reeds op 26 september 1780, een week na zijn 'dankelijke' aanvaarding, de eed aflegde als grutter.[103] De vader van Van der Kemp had nooit de eed als grutter afgelegd om de eenvoudige reden dat hij de maalinrichting verpachtte aan onder anderen Cornelis Calisvaar, Cornelis de Goede en Huijbregt de Woest. Hun namen kwamen we tegen als beëdigde grutters.

Het onderhavige pand was reeds eerder in bezit gekomen van de familie Van der Kemp. Op 8 mei 1728 kocht de weduwe van Gijsbregt van der Kemp, Catharina Goudappel, het huis in kwestie van Annetie Jans van Eijk,

weduwe van (schoolmeester) Jacobus Venenbosch.[104] Uit de akte komt naar voren dat het huis en erf van het goed liep vanaf de Hoogstraat tot aan de Jokweg of Achterweg, de latere Kuiperstraat. Er was dus een behoorlijke ruimte aanwezig voor het installeren van een grutmolen! Dit is echter een eerste vereiste voor het plaatsen van het 'kroonwiel' waaronder het paard liep! Wanneer het een grutterij werd, kon helaas niet worden vastgesteld. De akte van koop van 22 maart 1728, waaraan in het transport wordt gerefereerd, is niet te vinden.

Aan het eind van de 18e eeuw raakte de familie Van der Kemp de grutterij kwijt. Op 21 november 1799 verschenen Gerrit van der Kemp, dr. Adrianus van der Ham en Gerard Westendorp voor de schepenen van Vlaardingen. Zij waren aanwezig als voogden van de minderjarige zoon van de inmiddels overleden Adriana Servaas die getrouwd was geweest met Gijsbregt van der Kemp. Er werd bij die bijeenkomst een huis en erf getransporteerd dat als een grutterij was 'geappropieert' (geschikt gemaakt).[105] De koop werd afgedaan door middel van de ondertekening van '... een kustingbrieff op heeden door den kooper voor schepenen gepasseerd, groot Vijff duijzend Guldens (5.000)'.[106] Koper was Pieter Rotteveel. Hij was eigenaar geworden van het pand op 11 december 1797.[107] De koopprijs, u raadt het al, was vijfduizend gulden die hij dus leende van de verkopers! Hij betaalde er wel 4% rente per jaar voor. Op 21 oktober 1800 machtigde een meneer uit Rotterdam de procureur van het Vlaardingse gerecht Johan Leonard van Waning. Van Waning moest namelijk in zijn naam tegen de grutters Andries van Roon en Pieter Rotteveel een proces aanspannen.[108] Uit het stuk blijkt echter niet waar het geschil om draaide. Daar kwamen we ook niet achter toen we de gerechtelijke stukken erop nazochten. Van Waning heeft dus niet geprobeerd recht bij de

Foto van de Hoogstraat. Ongeveer op de plek van het hoge pand rechts bevond zich de grutterij De Utrechtse Grutmolen.

schepenen van Vlaardingen te halen. Dat deed hij wel enige maanden later. Op 8 juni 1801 namelijk, toen een boekweitleverancier uit Dordrecht hem in de arm nam om Andries van Roon tot betalen te dwingen.[109] (Andries van Roon was de grutter in het Zwarteveld.) Het is inmiddels wel duidelijk dat het met de meestergrutters in die periode niet goed ging.

Failliet!

Op 28 maart 1801 belegde de municipaliteit (het gemeentebestuur) een extra ordinaire vergadering. Onder voorzitterschap van de burger Groenewegen werd deze vergadering bijeengeroepen vanwege het request van meestergrutter Pieter Rotteveel en zijn vrouw Aagje van de Wateringh. Zij verzochten om curatoren aan te stellen in hun 'insolvente en geabandonneerde boedel'. Ze waren dus failliet! Als curatoren werden Cornelis Groenewegen, Arent van Es en Pieter Verkade aangewezen. Het arme echtpaar verklaarde bij die trieste bijeenkomst dat zij vanwege de geleden schade afstand moesten doen van hun bedrijfje. Ook door de droevige toestand van de stad Vlaardingen alsmede door de zware lasten van rente en aflossing die zij verplicht waren ieder jaar weer op te brengen, konden zij de grutterij niet meer overeind houden om onder andere hun crediteuren tevreden te stellen.[110]

Op 5 augustus 1801 verschenen de curatoren van de 'geabandonneerde insolvente boedel' (de failliete en de afgestane boedel) voor de schepenen van Vlaardingen om aan ene Dirk Jacobus van Dijk de grutterij over te doen. Hij betaalde er een som voor van 3.110 gulden. Voor de roerende zaken betaalde Van Dijk 100 gulden.[111] Samen dus 3.210 gulden. Uit de akte blijkt verder dat Pieter Rotteveel en Aagje van de Wateringh de stad al waren ontvlucht: '... echtelieden gewoond hebbende binnen deeze Stad'!

In 1806 waren er nog drie grutterijen in Vlaardingen. Uit het Patentregister van dat jaar komen als grutters de namen voor van P.L. van Roon, Cornelis van Weezenberg, Pieter Ooykaas en A.C. Moyet.[112] Patentrecht was een soort inkomstenbelasting ten laste van bedrijven en beroepen. Cornelis van Weezenberg kwamen we reeds tegen als eigenaar van grutterij De Drie Posthoorns in de (Nieuwe) Havenstraat. P.L. van Roon was de zoon van Andries van Roon, eigenaar van de grutterij in het Zwarteveld.[113] Ooykaas en Moyet waren echter geen eigenaar van een grutterij in Vlaardingen. Pieter Ooykaas had in 1802 op een beschamende manier afscheid moeten nemen als molenaar van de stadskorenmolen (op de Korte Dijk). Een groot aantal bakkers in de stad had toen geen vertrouwen meer in hem. [114] Reden voor Ooykaas om zich daarna te bekwamen als grutter op De Utrechtse Grutmolen van Van Dijk. Begin 1807 vertrok hij uit Vlaardingen. Moyet volgde hem op als grutter. Aan hem werd pas in november van dat jaar patent verleend. Dirk Jacobus van Dijk woonde op 29 juli 1813 in Maassluis toen hij de grutterij van de hand deed. Ary van Letten van Rossen kocht het hele spul voor een bedrag van 3.000 guldens.[115] Van Letten van Rossen woonde reeds in de grutterij. Hij zal hem dus van Van Dijk hebben gepacht voordat hij tot koop ervan overging.

In 1832 tekende Van Letten van Rossen protest aan tegen de plannen van de molenaars van de pelmolen De Bonte Os aan de Galgkade in Vlaardingen. Korver en Moonen wilden aldaar een 'eest' gaan plaatsen. Zij hadden dus plannen om een grutterij te beginnen in hun molen. Gemakshalve verwijzen wij voor een verslag hierover naar het hoofdstuk verderop in dit artikel.

In 1840 stopte ook Ary van Letten van Rossen ermee. Op 19 februari machtigde hij de heer Willem Volkert om voor hem te verkopen 'Een Huis met stalling en Erve ingerigt tot eene grutterij van ouds genaamd De Utrechtsche Grutmolen staande en gelegen aan de westzijde van de Hoogstraat te Vlaardingen, wijk E numero 9/354'. De nieuwe eigenaars werden Govert Bloemendaal en Johannes Marinus Lagerwerff (apotheker) voor een bedrag van 4.050 gulden. De heren waren wel verplicht om voor een bedrag van 360 gulden de 'roerende goederen, welke tot het wezen der grutterij behoren' over te nemen.[116] Op 26 mei 1840 kocht de apotheker ook de andere 'helft' van grutter Govert Bloemendaal .[117] Van deze transactie maakte onder andere deel uit de voorwaarde dat de koper het gekochte onmiddellijk kon aanvaarden en daarvan 'het vrije genot kon gebruiken'. Het ligt voor de hand te bedenken dat de mogelijk fijn besnaarde apotheker niet zelf het paard inspande om vervolgens met zware zakken boekweit te gaan lopen zeulen in De Utrechtsche Grutmolen. Nee, meer waarschijnlijk is het dat met de verkoop aan de grutter en de apotheker op 19 februari, reeds een einde was gekomen aan de werkzaamheden in De Utrechtse Grutmolen. Al sinds april 1825 bezat Govert Bloemendaal de grutterij in het Zwarteveld.[118] Met behulp van zijn vriend Lagerwerff had hij er zo voor kunnen zorgen dat de grutterij niet in handen kwam van een nieuwe concurrent. Verder had Bloemendaal weinig belang bij het pand, vandaar de weer

snelle overname door de apotheker. Hij kon hem dan ook rustig 'het vrije genot' geven in de zekerheid dat het opnieuw in gebruik nemen van de grutterij niet meer te verwachten was. Dit vertrouwen in hem werd nog eens gesterkt door het feit dat Govert Bloemendaal na het overlijden van de vrouw van J.M. Lagerwerff benoemd was als toeziend voogd over diens minderjarig dochter Robberdina Lamberta.'[119]

Ook de apotheker wist kennelijk niet wat hij met het pand moest beginnen, veronderstellen wij. Hij gaf op 22 maart 1843 te kennen de grutterij, of wat er nog van over is van de hand te willen doen. Door middel van een veiling in het logement de Hollandsche Tuijn op de Hoogstraat kwam Abraham Koolhaalder als 'provisionele' koper uit de bus.[120] Er volgde echter (nog) geen verkoop. Wel een jaar later. Het zijn dan de (bekende) pelmolenaar Adrianus Marinus van Dusseldorp en de winkelier Corstiaan Gerrit van Dusseldorp die De Utrechtsche Grutmolen aanschaffen voor een bedrag van 3.400 gulden.[121] Overigens wordt in de akte niet meer gesproken over 'De Utrechtsche Grutmolen' maar over een 'huis, stalling en Erve'. (De leden van de familie Van Dusseldorp behoorden tot de industriëlen van Vlaardingen. De vader van Adrianus en Corstiaan Gerrit, Johannes van Dusseldorp, bemaalde ooit de pelmolen De Bonte Os aan de Galgkade alsmede de molen De Hoop en zij waren de oprichters van de bekende Pelmolen aan de Laan van Hoofd, later Westerkade genoemd).[122]

Nog eenmaal kwamen we in de archieven de naam van De Utrechtsche Grutmolen tegen. In het Archief van het College van Zetters vonden we de naam van Willemijntje Bendervoet, de weduwe van Ary van Letten van Rossen, oudgrutter van De Utrechtsche Grutmolen.[123] De 'Zetters' stelden of regelden de belasting voor elke burger. De weduwe verzocht de Zetters om de aanslag van drie gulden patentrecht van wijlen haar man Ary van Letten van Rossen als kantoorbediende te laten vervallen aangezien het bedrijf met zijn overlijden dadelijk was gestaakt. De ontvanger van de belasting meldde inderdaad dat Van Letten van Rossen op 21 september 1861 was overleden en het bedrijf dadelijk was beëindigd. Zij adviseerden derhalve de aanslag te verminderen met het gedeelte van het lopende jaar.

Hiermee sluit de geschiedenis van De Utrechtsche Grutmolen op de Hoogstraat in Vlaardingen. Hoe de naam ontstond blijft helaas in nevelen gehuld. Wij vonden hier geen mededelingen over.

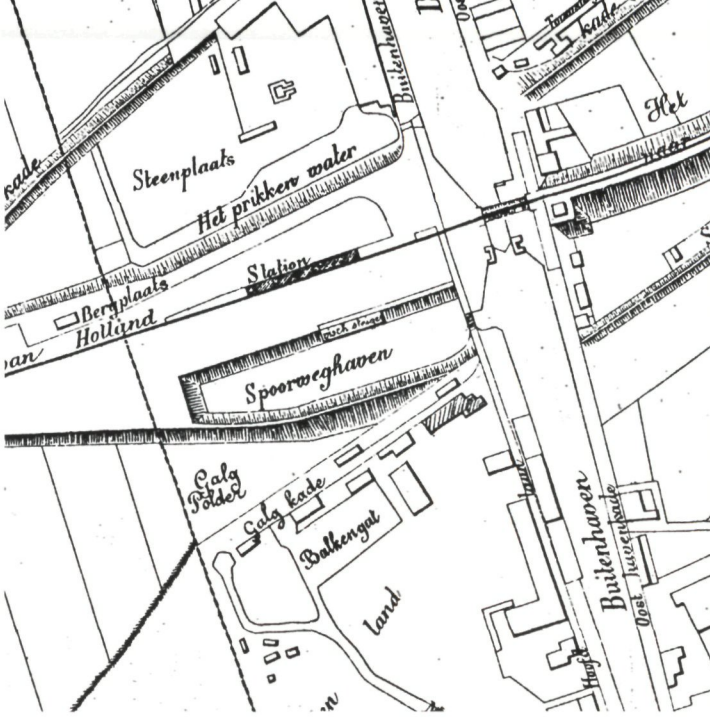

Kaartje van de Galgkade uit 1890. De grutmolen 'De Bonte Os' stond op de hoek van de Hoofdlaan, de huidige Westhavenkade (zie gearceerde deel). Op deze plek staat thans het pand van het RIAGG.

De Bonte Os

Een grutterij aan de Galgkade

Op de hoek van de Galgkade en Westhavenkade in Vlaardingen stond tot 1983 het gemetselde onderstuk van de voormalige pelmolen 'De Bonte Os'. Op 20 september 1829 was deze molen het eigendom geworden van het duo Thijs Korver, molenaar en Johannes Bartholomeus Moonen, die opgaf 'logementshouder' te zijn. De bij het complex behorende pakhuizen waren op dat moment verhuurd.[124] Waarschijnlijk waren in de loop van 1831 beide pakhuizen, of in ieder geval één ervan, vrij gekomen gezien het verzoek dat Korver en Moonen dan doen. Aan B & W gaven zij 'met alle Eerbied te kennen' dat zij 'voornemens zijn binnen kort in een loots of bergplaats bij hun molen eene grutterij te beginnen'. Eén van de dingen die daarbij vooral nodig waren, was een eest. Met het oog op de brandkeur verzochten zij permissie voor plaatsing ervan in de schuur. Om alles vlot te laten verlopen hadden de aanvragers er alvast aan gedacht om hun collega pelmolenaar en buurman Michiel de Bruyn in te lichten. Bij het verzoek was zodoende een briefje gevoegd van De Bruyn met de verklaring dat hij geen bezwaar had tegen de plannen van Korver en Moonen.[125] De stadsarchitect Van

der Snoek kreeg daarna de opdracht om te bezien of de eest er op een verantwoorde manier geplaatst zou kunnen worden. Hij gaf een positief advies. Dit alles vond plaats in totaal twee dagen! Binnen enkele maanden was De Bonte Os naast pelmolen derhalve tevens grutmolen geworden. Dit tot grote ergernis van de overige Vlaardingse grutters met voorop Ary van Letten van Rossen, de eigenaar van De Utrechtse Grutmolen. Hij klom in de pen en verhaalde van '... de schadelijke ervaring die hij en de andere grutters ondervinden van het gruttersbedrijf van Korver en Moonen'. Bovendien zouden zij in strijd handelen met het contract dat indertijd was gemaakt bij de verkoop van molen De Bonte Os.[126]

Wat was namelijk het geval? De toenmalige stadskorenmolenaar Wouter Boezer, oud-eigenaar van de pelmolen De Bonte Os, had bij de verkoop van deze molen in het koopcontract de bepaling laten opnemen dat zolang hij of zijn zoons de stadskorenmolen in huur zouden hebben, op De Bonte Os geen granen gemalen mochten worden die tot gebruik van mensen of als voeder voor vee dienden.[127] Aangezien zijn zoon nog steeds de stadskorenmolen bemaalde, was deze bepaling nog steeds van kracht, vond Van Letten van Rossen. Hij verzocht daarom de autoriteiten om in De Bonte Os een onderzoek te laten instellen naar de verrichtingen van Korver en Moonen inzake deze afspraak. Burgemeester en wethouders brachten in de persoon van de heer Hoogendijk op zaterdag 4 februari 1832 een bezoek aan de molen. Eigenlijk overbodig. Zij wisten als geen ander dat er een grutterij was ingericht. Nota bene een half jaar terug hadden zij zelf toestemming gegeven om een eest te plaatsen zoals we zagen. Twee dagen later bracht Hoogendijk verslag uit waarvan we hieronder een gedeelte laten volgen:

> *'- ten eerste, beneden in de schuur eene steen geschikt tot het breken van boekweit, en wordt ook tot dat einde op dit oogenblik gebruikt,*
>
> *- ten tweede op de eerste verdieping twee steenen ingrigt tot het pellen van gerst en worden alleen daartoe gebezigd,*
>
> *- ten derde op de tweede zolder drie steenen waarvan één wordt gebruikt tot het malen van gersten blom, de andere tot het pellen van rijst, en de laatste is ingerigt om gebruikt te worden tot het malen van boekweittenmeel.*[128]

Het is dus duidelijk. Naast het pellen van gerst en rijst en dergelijke werd tevens het gruttersbedrijf uitgeoefend. Maar, waren zij daarmee in overtreding? Nee, vonden B & W. Met 'granen tot gebruik van mensen', zo genoemd door Wouter Boezer bij de verkoop van de molen, moet worden verstaan tarwe, spelt of rogge. Dat zijn grondstoffen die gewoonlijk in een korenmolen worden verwerkt en

Oude opname van de Galgkade met de pelmolen De Vrijheid. We zien ook de oude onderbouw van de voormalige grutmolen De Bonte Os.

zo ook worden aangegeven in de ordonnantie van de stedelijke accijns op het gemaal van 30 december 1829.[129] En, deze granen werden niet op De Bonte Os aangetroffen, zo laat de rapportage van Hoogendijk weten. Buiten de door Boezer afgedwongen bepaling meende Van Letten van Rossen dat Korver en Moonen ook de wet overtraden door in hun molen de dubbelfunctie van pelmolenaar/grutter uit te oefenen. Hij had dan toch wat beter de wet moeten lezen, want er staat niets van dien aard in, of het zou artikel 48 moeten zijn. Hierin wordt vermeld: '... een korenmolenaar mag niet tevens bakker noch grutter, een grutter niet tevens bakker en een grutter niet tevens tarwemeel of bloemverkoper zijn'. Aangezien een korenmolenaar geen pelmolenaar was, kregen de grutters derhalve nul op het rekest en konden Korver en Moonen hun gang gaan. Alhoewel, we vernemen daarna niets meer van gruttersaktiviteiten in De Bonte Os. Korver betaalde alleen patentbelasting als pelmolenaar. Moonen komen we tegen als tapper, logementhouder, winkelier, schipper, koopman en horlogemaker. Hij deed van alles maar was geen grutter.[130]

Geen grutterij meer

Toen het duo enkele jaren later uit elkaar ging (op 7 april 1836) werd alleen gesproken over een 'houten windpelmolen' en werd met geen woord gerept over een grutterij.[131] Wel werd nog eens nadrukkelijk gewezen op de befaamde bepaling die Wouter Boezer in 1821 in het koopcontract had laten opnemen. Uiteindelijk hadden de overige Vlaardingse grutters dan toch kennelijk het gelijk aan hun zijde gekregen gezien de kortstondige grutterswerkzaamheden aan de Galgkade. Was het niet door het wettelijke gezag, dan toch zeker doordat er voor nog een grutterij in Vlaardingen te weinig afzetmogelijkheden waren en men de molen links liet liggen. Mede werd dit in de hand gewerkt doordat juist in de jaren waarin Korver en Moonen hun grutterij beginnen voor de boekweit zeer hoge prijzen moesten worden betaald, waardoor men al gauw naar een andere, goedkopere voedselbron zal hebben omgezien.[132]

Tot slot

Het zit erop. Het verhaal is uit. Wat geldt voor herbergiers geldt eigenlijk ook voor grutmolenaars. Zij behoorden veelal tot het bezittende kader van de oude stad. Door de afhankelijkheid van de graanprijzen ging hun bedrijf vaak voortijdig over de kop. Dit waren uiteraard factoren waar zij geen invloed op hadden en derhalve bemoeilijkte dat hun bedrijfsmatig handelen in grote mate. Waar zij wel invloed op hadden was hun eigen management en de wijze van bedrijfsvoeren. Daar zijn echter geen gegevens van bekend. Maar net als nu zaten er toen ook incapabele ondernemers bij die hun onderneming lieten versukkelen. Wij zagen in de archieven echter ook dat de grutters en hun familieleden hun bestuurlijke tentakels naar allerlei organisaties en instanties uitstrekten in Vlaardingen. De grutmolenaars behoorden derhalve door hun plaats op de maatschappelijke ladder tot het hogere kader van de stad. Dat het niet eenvoudig was om het bedrijf overeind te houden is wel gebleken. Niettemin is er weer een aardig stuk sociale en economische historie beschreven.

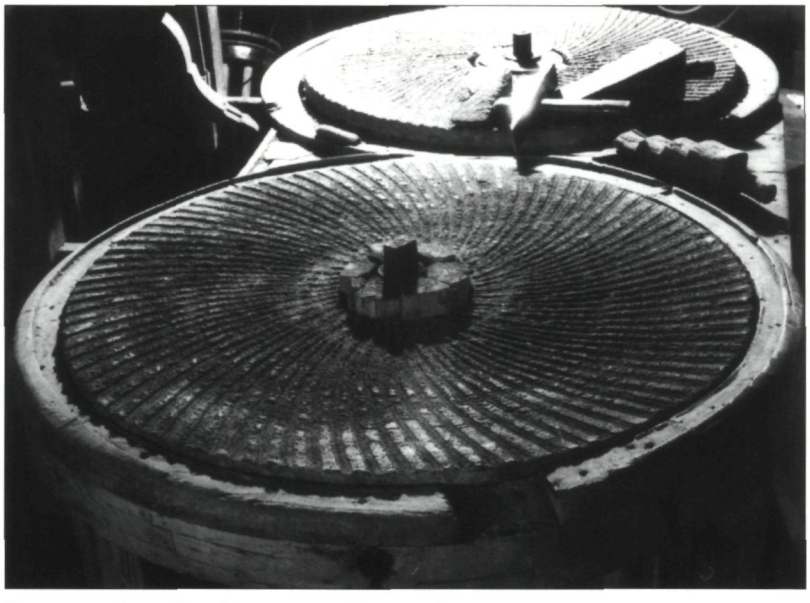

Foto van een koppel maalstenen voor een grutmolen.

Bijlage I

Beëdiging volgens het 41e Artikel van de Ordonnantie op het Gemaal[133]

'Eed voor de Grutters

Ik belove en Zweere, dat ik den Impost op het Gemaal, zoo als dezelve bij de Ordonnantie van den 13e December 1805 is vastgesteld, op geenerlei wijze, directelijk noch indirectelijk za1 frauderen, noch gedogen dat dezelve door iemand mijner Huisgenooten of Lieden in mijnen Dienst, worde gefraudeerd. dat ik geen Tarwe, Spe1t of Rogge, het zij gema1en of ongemalen, of gebroken, op of in mijne Grutterij, Huis ,Schuur, Stal, Werf noch in mijne Rijdtuigen of Vaartuigen, ofte waar anders die door mij zouden kunnen worden opgeslagen of bewaard, zal op of innemen, dat ik geen ander meel dan van Boekweit zal maken en overzulks geen Tarwe, Spelt of Rogge, Garst, Haver of Erwten tot meel za1 breken, noch in mijne Grutterij zal doen breken, noch in dezen eenig steenen zal hebben die bekwaam zijn om er Tarwe, Spelt of Rogge op te malen, en dat ik wijders stiptelijk zal naarkomen de verpligtingen mij bij voors. Ordonnantie opgelegd; onderwerpen mij contrarie handelende aan de Straffen, Boeten en Penaliteiten, bij meergemelde ordonnantie vastgesteld, en op zodanige verdere off meerdere straffen, als op den Meineed bij 'S Lands Wetten zijn, of bij het vervolg zullen worden bepaald.

Datum	*Naam*	*Qualiteit*
1806	*Corne1is Wezenberg*	*Grutter*
20 Maart	*Petrus Leonardus van Roon*	*dito*
8 Nov.	*Pieter Ooijkaas*	*dito*
	Alphonsius Caillouw Moijet	*dito*[134]
A° 1814		
26 augustus	*Ary van Letten van Rossen*	*Grutter*
2 september	*Jan van Luijk*	*dito*
	Corne1is Wezenberg	*dito'*

Noten

Verklaring van de afkortingen

AGB	Archief Gemeente Bestuur
AGV	Archief Gemeente Vlaardingen
ASV	Archief Stad Vlaardingen
GAD	Gemeente Archief Delft
GAG	Gemeente Archief Goes
GAS	Gemeente Archief Schiedam
GAV	Gemeente Archief Vlaardingen
NAD	Notarieel Archief Delft
NAS	Notarieel Archief Schiedam
NAV	Notarieel Archief Vlaardingen
NOM	Nederlands Openluchtmuseum (Arnhem)
OAV	Oud Archief Vlaardingen
ONAS	Oud Notarieel Archief Schiedam
ORA	Oud Rechterlijk Archief
RAV	Rechterlijk Archief Vlaardingen

1. A.J. Bernet Kempers, **IN EN OM DE GRUTTERIJ, Het Nederlands Openluchtmuseum, 'Gebouwen en bedrijven'** 2, 2e druk, een uitgave van de Vereniging 'Vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum', Arnhem 1979.

2. K. ter Laan, **NEDERLANDSE SPREEKWOORDEN, SPREUKEN EN ZEGSWIJZEN**, Amsterdam 1984.

3. Dr. L. Burema, **DE VOEDING IN NEDERLAND VAN DE MIDDELEEUWEN TOT DE TWINTIGSTE EEUW**, bladzijde 133, 135, 141, 169, 170 en 171. Assen 1953.

4. **Burema**, bladzijde 145 en 170.

5. J.H. van den Linden van den Heuvell, **UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET WEESHUIS TE VLAARDINGEN**, Vlaardingen 1953.

6. **Bernet Kempers**, bladzijde 9.

7. AGB, inventaris nummer 2785, meelzettingen 1824 - 1835, GAV

8. De eest werd ook wel gebruikt voor het drogen van thee, kruiden, mout en dergelijke

9. J. Nienhuis, **DE GRUTTERIJ IN HET OPENLUCHTMUSEUM**, beknopte omschrijving van de inrichting en werkwijze van de grutterij in het museum. dossiernummer 664.782.3. NOM.

10. C. Visser, A. ten Bruggencate, J. Schregardus **ONZE HOLLANDSCHE MOLEN, bijdragen tot de kennis en de geschiedenis van de windmolens in Nederland**, tweede reeks, Amsterdam 1923.

11. H.W. Lintsen, **MOLENBEDRIJF EN MEELFABRIEK IN NEDERLAND IN DE NEGENTIENDE EEUW**, een uitgave van de Stichting Historie der Techniek, 's Gravenhage 1989.

12. Burema, bladzijde 240.

13. **J. Nienhuis**, lijst van plaatsen waar in 1918 nog grutterijen zijn te vinden, dossiernummer 664.782.3, NOM.

14. In het Vlaardingen van rond 1600 is sprake van een familie Gorter. In akten van transport van onroerende zaken komt regelmatig de naam

'Gorter' voor. Reeds in 1592 is bijvoorbeeld Cornelis Jansz. Gorter betrokken bij de verkoop van een pand aan de Markt. Voorzover wij konden nagaan was daar geen grutterij. Sterker nog, de eerste grutterij in Vlaardingen ontstond in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Bovendien waren gorters pelmolenaars die gerst pelden waarna er gort overbleef. Gort werd na malen gortmeel en als grutten verkocht door de gorter. De eerste pelmolen die gerst pelde werd opgericht in de Zaanstreek in het jaar 1639. In de eerder genoemde transportakten is nergens een aanduiding te vinden dat een lid van de familie Gorter van beroep ook gorter of gortmolenaar was. Zoals we zagen ontstond dit beroep pas later. Alhoewel in de akten de familieleden het beroep van gorter kregen toebedeeld door de inventarisator de heer J. Hoogendijk in 1911, wordt in de akten zelf de naam Gorter niet als zodanig genoemd. Er staat bijvoorbeeld niet 'van beroep Gorter' zoals er regelmatig wel in deze dossiers staat: 'waard in de herberg De Zalm' e.d. Het is vooralsnog een raadsel waarom zij Gorter werden genoemd terwijl het beroep van gorter nog moest worden uitgevonden. Het beroep van 'grutter' ontstond in de loop van de zeventiende eeuw. Een grutmolenaar die immers boekweit maalde, werd echter geen gorter genoemd omdat de oorsprong anders lag. Hij was grutmolenaar of grutter. Alhoewel grutten uiteindelijk wel van gort konden afstammen konden boekweitgrutten wel grutten worden genoemd maar het werd geen gort genoemd. De grutter die zonder grutmolenaar te zijn grutten verkocht kon echter wel (boekweit)grutten of gort(grutten) verkopen. Ook notariële akten waarin de naam van de familie Gorter voorkomt geeft merkwaardigerwijs geen uitsluitsel omtrent de activiteiten van deze lieden in Vlaardingen. Stel dat er in Vlaardingen een gortpellerij is geweest. Dan zou die later dan 1639 moeten zijn gevestigd. Bijvoorbeeld in 1650. Juist toen echter nam de consumptie van boekweit toe vanwege de gestegen prijzen van tarwe en andere granen waaronder uiteraard ook gerst. In die periode ontstonden echter de grutterijen in Vlaardingen. Gerstpellers of gorters zijn hier dan niet te vinden!

15. Met een 'coornwasserie' wordt een inrichting bedoeld die de boekweit of de van het land komende granen ontdoet van takjes en blaadjes en resten aarde en dergelijke. Er kwam geen water aan te pas! Vriendelijke mededeling van de heer G. de Vries van de vereniging De Hollandsche Molen in Amsterdam.

16. Extract Resolutieboek, inventaris nummer 108, folio 78 verso, 21 december 1714, GAV.

17. RAV, inventaris nummer 75, folio 165 verso, 18 mei 1715, GAV.

18. NAV, inventaris nummer 41, folio 30, notaris M. de Vooght, 31 januari 1749, GAV.

19. Met 'carnel' zal kornel worden bedoeld. Dit is zemelmeel bedoeld als veevoeder. Zemel is het buitenste vlies van graan of boekweit; voor de mens onverteerbaar maar het kan dienen als veevoeder.

20. NAV, inventaris nummer 41, folio 52 recto, notaris M. de Vooght, GAV.

21. NAV, inventaris nummer 41, folio 86, notaris M. de Vooght, 25 februari 1749, GAV.

22. RAV, inventaris nummer 80, folio 181 recto, 3 april 1749, GAV.

RAV, inventaris nummer 83, folio 333 verso, 7 januari 1769, GAV.

24. NAV, inventaris nummer 47, folio 60, notaris M. de Vooght, 23 december 1772, GAV.

25. De vroedvrouwen waren destijds verplicht om aan de aanstaande moeder te vragen wie de vader van de baby was voordat men een vrouw van een kind verloste. In heel Holland hadden de vroedvrouwen bij de aanvang van hun dienst onder ede verklaard dit te zullen doen. Op het nalaten ervan stond een forse straf.

Opname van een breekstoel met breeksteen in het Openluchtmuseum. Recht is nog een deel te zien van het kroonwiel waarin het paard zijn rondjes liep. De foto werd gemaakt in de grutterij van het Openlucht Museum in Arnhem. Achter het kamrad zien we een deel van het kroonwiel. De touwen gaan naar de respectievellijke zeven.

26. ORA, Civiele Rollen, inventaris nummer 42, folio 128, 24 december 1772, GAV.

27. Het tiende artikel luidt: en anders deel tot mainctien (instandhouding) van zijne goede naam en faam hem ged. (aagd)e bij gemelde conclusie van Eijsch Geinfligeert (opgelegd).

28. RAV, inventaris nummer 85, folio 106 recto, 29 april 1776, GAV.

29. NAV, inventaris nummer 57, folio 17, 6 maart 1780, GAV.

30. OAV, inventaris nummer 42, achtste resolutieboek Heren van de Weth, 22 januari 1788, GAV.

OAV, inventaris nummer 181, folio 182 - 191, Rolle van Schepen en Commissarissen van 's Lands Gemeene Middelen. 1750 - 1800, stukken van 31 augustus tot 28 oktober 1790, GAV.

32. RAV, inventaris 88, folio 188 verso, 23 augustus 1797, GAV,

33. Mr. P.G.Q. Sprenger van Eijk, **GESCHIEDENIS EN MERKWAARDIGHEDEN DER STAD VLAAR-**

DINGEN, bladzijde 256, Vlaardingen 1972.

34. Bert van Bommel, **BINNENSTADSONDERZOEK VLAARDINGEN, Onderzoek naar de historische waarde van de binnenstad van Vlaardingen, Bijdrage aan het beleid van stadsherstel**, Vlaardingen 1990.

35. ORA, inventaris nummer 45, folio 152, Civiele Rollen, 8 juni 1801, GAV.

36. ORA, inventaris nummer 45, folio 168, Civiele Rollen, 20 juli 1801, GAV.

37. ORA, inventaris nummer 45, folio nummer 195, 28 september 1801, GAV.

38. NAV, inventaris nummer 89, akte nummer 134, notaris Pieter Verkade, 19 december 1801, GAV.

39. NAV, inventaris nummer 89, akte 133, notaris Pieter Verkade, GAV.

40. M. Bloemendaal, **HET GESLACHT BLOEMENDAAL 1632 - 1932**, Vlaardingen 1932.

Uit dit boek de volgende gegevens:

Govert Bloemendaal, geboren 5 september 1798 in Nieuwerkerk aan de Ijssel, overleden te Waddinxveen op 18 december 1868. Hij was gehuwd met Margritha Wilhelmina Spruyt.

Govert was de oudste zoon van onderwijzer Gijsbert Bloemendaal te Waddinxveen.

Govert Bloemendaal en Margritha Wilhelmina Spruyt hadden vijf kinderen:

1. Gijsbert, geboren op 18 november 1825 in Vlaardingen

2. Leendert, geboren op 17 april 1827 in Vlaardingen (grutter)

3. Neeltje, geboren op 17 september 1830 in Vlaardingen

4. Helena

5. Michiel, geboren op 24 september 1832 in Vlaardingen

41. NAV, inventaris nummer 105, akte 46, 1 april 1825, notaris Pieter Verkade, GAV.

42. NAV, inventaris nummer 186, akte 26, notaris A. Knottenbelt, 18 juli 1838, GAV.

43. NAV. inventaris nummer 188, akte 136, notaris J.H. Knottenbelt, 9 oktober 1841, GAV.

44. NAV, inventaris nummer 188, akte 84, notaris J.H. Knottenbelt, 18 juli 1840, GAV.

45. NAV, inventaris nummer 94, akte 88, 93 en 94, notaris J.H. Knottenbelt, 8, 15 en 16 juli 1846, GAV.

46. Trekgeld of strijkgeld: premie, uitgeloofd voor hem die bij het opbieden het hoogste bod doet of voor de afslag het hoogste bod dat gedaan is, nog verhoogt. Ook plukgeld genoemd.

47. NAV, inventaris nummer ..., akte 58, notaris J. van Stipriaan Luiscius, 1 mei 1867, GAV.

48. NAV, inventaris nummer ..., akte 62, notaris Jan van Stipriaan Luiscius, 4 mei 1867, GAV.

49. NAV, klapper 182, akte 107, notaris Stipriaan Luiscius, 5 juni 1871, GAV.

50. A. Bijl, **HONDERD JAREN IN DE VERF 1858 - 1958, gedenkschrift van het schildersbedrijf der firma. H. Maarleveld te Vlaardingen**, Vlaardingen 1958.

51. RAV, inventaris nummer 100, folio 233, 26 juli 1655, GAV.

52. ORA Civiele Rollen, inventaris nummer 32, folio 178 verso, 24 september 1657, GAV.

53. ORA Civiele Rollen, inventaris nummer 32, folio 184 verso, 29 oktober 1657, GAV.

54. RAV, inventaris nummer 73, folio 71 recto, 9 augustus 1690, GAV.

55. RAV, inventaris nummer 73, folio 276 recto, 6 juli 1696, GAV.

56. J.H. van Linden van den Heuvell en J. Hoogendijk Kzn., **DE REGEERING VAN VLAARDINGEN**, 's Gravenhage 1913.

57. ASV, inventaris nummer 60, folio 157, 29 juli 1690, Register van Poorter- en Burgereden 1555 - 1810, GAV.

58. RAV, inventaris nummer 18, 20 mei 1710; nummer 18, 8 december 1710; nummer 22, 22 december 1722; nummer 25, 12 februari 1726; nummer 26, 7 oktober 1727, GAV.

59. NAV, inventaris nummer 18, notaris J. Braet, 8 december 1710, GAV.

60. ORA Criminele Rolle, inventaris nummer 10, folio 48, delict 14 april 1731, GAV.

61. RAV, inventaris nummer 73, folio 71, 9 augustus 1690, GAV.

62. Begraafboeken, Trouwboeken Vlaardingen (ondertrouw), 5 april 1743, GAV.

63. NAD, inventaris nummer 18, notaris J. de Vries, 13 februari 1721, GAD.

64. NAV, inventaris nummer 36, folio 424, notaris Michiel de Vooght, 8 mei 1743, GAV.

65. RAV, inventaris nummer 86, folio 21 verso, 25 februari 1780, GAV.

66. NAV, inventaris nummer 57, folio 91, 22 december 1780, GAV.

67. RAV, inventaris nummer 88, folio 137, 21 mei 1796, GAV.

68. NAS, inventaris nummer 807, notaris Adriaen van der Meer, GAS.

69. A. Bijl mz., **VAN MERKWAARDIGE HISTORIEN IN EN OM VLAARDINGEN, een bijdrage tot de kennis van het leven en werken onzer voorouders**, deel 2, bladzijde 58, Vlaardingen 1937.

70. ONAS, inventaris nummer 814, 21 januari 1714, notaris Simon Knappert, GAS.

71. RAV, inventaris nummer 88, folio 138, 21 mei 1796, GAV.

72. NAV, inventaris nummer 96, folio 71, notaris Pieter Verkade, 3 april 1816, GAV.

73. M.A. Struijs, M.P. Zuydgeest, en D. van Os, **DE SCHEEPSWERVEN AAN DE OUDE HAVEN EN HET BUIZENGAT TE VLAARDINGEN**, een uitgave van 'Het Buizengat Collectief', een samenwerkingsverband tussen de Historische Vereniging Vlaardingen, het Stadsarchief Vlaardingen, de Archeologische Werkgroep 'Helinium' en het Visserijmuseum in Vlaardingen, Vlaardingen 1987.

74. NAV, inventaris nummer 98, folio 195-196, notaris Pieter Verkade, 22 oktober 1818, GAV.

75. NAV, inventaris nummer 99, folio 131, notaris Pieter Verkade, 10 november 1819, GAV.

76. NAV, inventaris nummer 161, folio 187, notaris Pieter Verkade, 1 november 1830, GAV.

77. NAV, inventaris nummer 188, folio 30.34, 17 maart 1841/31 maart 1841, GAV.
78. Register van de Patentschuldigen, jaar 1844/5, bladzijde 15, 'Jacob van Bekum: grutter met paardemolen', GAV.
79. Register van de Patentschuldigen, jaar 1857/8, bladzijde 57, GAV.
80. Register van de Patentschuldigen, jaar 1857/8, bladzijde 34, GAV.
81. Register van de Patentschuldigen, jaar 1857/8, bladzijde 14, GAV.
82. AGV, inventaris nummer 4062, ingekomen stukken B & W, 20 april 1888, GAV.
83. AGV, inventaris nummer 168, notulen B & W, bladzijde 25, vergadering 21 april 1888, GAV.
84. AGV, Notulen B & W, inventaris nummer 168, vergadering 5 mei 1888, GAV.
85. AGV, inventaris nummer 168, notulen B & W, vergadering 2 juni 1888, GAY.
86. Notulen van Burgemeester en Wethouders 1897, inventaris nummer 1179, doorlopend nummer 1179, vergadering 20 november 1897, GAV.
87. Ingekomen stukken B. & W, inventaris nummer 4068, nummer 1232, vergadering 3 december 1897, GAV.
88. J.P. van de Voort, **HET VLAARDINGSE BEDRIJF DE ZEEMAN (1821 - 1979)**, in Historisch Jaarboek Vlaardingen, 1979, pagina 11 t/m 129, Vlaardingen 1980.
89. Theo J. Poelstra, **HET HUIS DE ZEEMAN, HOOGSTRAAT 205 IN VLAARDINGEN, Methodisch verslag van een onderzoek**, in Holland, regionaal-historisch tijdschrift, een tweemaandelijkse uitgave van de Historische Vereniging Holland, twaalfde jaargang nummer 4, bladzijde 164 t/m 177, Dordrecht 1980.
90. RAV, inventaris nummer 73, folio nummer 327, 30 juni 1698, GAV.
91. RAV, inventaris nummer 71, folio nummer 250, 18 mei 1676, GAV.
92. RAV, inventaris nummer 74, folio nummer 171, 11 augustus 1703, GAV.
93. NAV, inventaris nummer 18, akte nummer 331, 26 oktober 1710, notaris Jacob Braet, GAV.
94. **VIER EEUWEN MET DE ZEEMAN, EEN GEDENKWAARDIGE GESCHIEDENIS**, twee delen, Nieuwe Vlaardingse Courant, 26 september 1979. Eigen collectie auteurs.
95. RAV, inventaris nummer 76, folio nummer 30, 4 mei 1718, GAV.
96. Doopregisters Vlaardingen, inventaris nummer 499, Jacob van Wijn werd (Nederlands Hervormd) gedoopt op 9 februari 1721, GAV.
97. NAV, inventaris nummer 47, akte nummer 4, notaris M. de Vooght, 5 juni 1725, GAV.
98. RAV, inventaris nummer 79, folio 214, 14 augustus 1741, GAV.
99. NAV, inventaris nummer 62, akte nummer 47, 24 augustus 1786, GAV.
100. RAV, deel 88 folio 98, 18 juli 1795, GAV.
101. RAV, inventaris nummer 70, folio nummer 55, 10 mei 1660, GAV.
102. RAV, inventaris nummer 86, folio 50 verso, 20 september 1780, GAV.
103. RAV, inventaris nummer 181, Rolle van Schepen-Commissarissen van 's Lands Gemene Middelen 1750 - 1800, folio 153 verso, 27 september 1780, GAV.
104. RAV, inventaris nummer 77, losse akten, 8 mei 1728, GAV.
105. ORA, inventaris nummer 88, folio 207v, 'hypotheecatie' 21 november 1792 tot 30 april 1799, 11 december 1797, GAV.
106. Een kustingbrief is een hypotheekakte.
107. RAV, inventaris nummer 88, hypotheekakte 1792/1799, 11 december 1797, GAV.
108. NAV, inventaris nummer 72, notaris Pieter Verkade, 21 oktober 1800, GAV.
109. ORA, inventaris nummer 45, folio 152 verso, Civiele Rollen, 8 juni 1801. GAV.
110. OAV, Archief Municipaliteit 1 oktober 1800 tot 13 maart 1802, inventaris nummer 329, extra ordinaire vergadering 28 maart 1801, GAV.
111. ORA, inventaris nummer 89, folio 80 verso, transportakten van onroerend goed, 1799 - 1805, 5 augustus 1801. GAV.
112. ASV, inventaris nummer 410, Patenten 1806, de nummers 409a, 409b, 413, 414 en 1311, GAV.
113. ASV, Doopregister der Rooms Katholieke Kerk, inventaris nummer 505: Petrus Leonardus van Roon, gedoopt: 20 januari 1781, vader: Andries van Roon, GAV.
114. Arie van der Hoek in samenwerking met Matthijs A. Struijs, **EEUWEN LEVEN VAN DE WIND, Geschiedenis van de Vlaardingse stadskorenmolen genaamd 'Aeolus'**, bladzijde 67 e.v., Uitgegeven ter gelegenheid van 200 jaar 'Aeolus', 1790-1990, Vlaardingen 1990.
115. NAV, inventaris nummer 93 folio 215, notaris Pieter Verkade, 29 juli 1813, 6AV.
116. NAV, inventaris nummer 306 folio 310, notaris J.H. Knottenbelt, 19 februari 1840, GAV.
117. NAV, inventaris nummer 369, notaris J.H. Knottenbelt, 25 mei 1840, GAV.
118. NAV, inventaris nummer 105, akte nummer 46, notaris Pieter Verkade, 1 april 1825, GAV.
119. NAV, inventaris nummer 186, akte nummer 5, notaris J.H. Knottenbelt, 28 mei 1838, GAV.
120. NAV, inventaris nummer 42, notaris J.H. Knottenbelt, 22 maart 1843, GAV.
121. NAV, inventaris nummer 25, notaris J.H. Knottenbelt, 23 februari 1844, GAV.
122. E.T.J. Eikema en H.A.B. Neleman, **VAN BLOEMFABRIEK TOT PELMOLEN, ANDERHALVE EEUW MOLENAARSBEDRIJF TUSSEN GALGKADE EN WESTERHOOFD**, Historisch Jaarboek Vlaardingen 1984, Vlaardingen 1985.
123. Archief College van Zetters, inventaris nummer 12, volgnummer 7, 9 oktober 1861, GAV.
124. NAS, protocol notaris Bremmer, akte nummer 24, 20 september 1829, GAS.
125. Ingekomen Stukken B & W, nummer 314, 31 augustus 1831, GAV.
126. Ingekomen stukken B & W, nummer 87, 5 februari 1832, GAV.
127. NAV, inventaris nummer 101, akte nummer 182, 17 november

1821, notaris Pieter Verkade, GAV.

128. Ingekomen stukken B & W, nummer 4, 6 februari 1832, GAV.

129. 7e Keurboek, folio 153, Ordonnantie waarop binnen de Stad Vlaardingen en derzelver gebied zal geheven worden den Stedelijke accijns op het Gemaal, GAV.

130. Kohieren van patentbelasting, inventaris nummer 2409, bladzijde 25, 50 en 54, inventaris nummer 2411, bladzijde 35, GAV.

131. NAV, inventaris nummer 179, akte 22, notaris J.C. Verkade, 7 april 1836, GAV.

132. Register der prijzen van het Boekweitmeel en boekweitgrutten, inventaris nummer 2785, 1824 - 1835, GAV.

133. ASV, inventaris nummer 420, Beëdiging volgens het 41e Artikel van de Ordonnantie op het Gemaal, Formulier van eed voor de Grutters, GAV.

134. Waarschijnlijk grutter op De Utrechtse Grutmolen van Van Dijk. Ooijkaas vertrok eind 1806/begin 1807 naar Wateringen.